

چمكىك لى ژياننامەى

زانايانى فەرموودە

بەرگى يەكەم



ئەندازىار
طە سۆلەيى

مىنتەدى ئىقرأ الشقافى

للكتب (كوردى - عربى - فارسى)

www.iqra.ahlamontada.com

چىڭگىز لى ژياننامەسى

زانايانى فارمودە

بوخارى	موسلىم	ئەحمەد
مالىك	نەسائى	ئەبوداود
ئىبن ماجە	تىرمىزى	دارمى

ئەندازىبار

طە سۆلەيى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناوی کتیب : چمکیک له ژياننامه ی زانایانی فهرموده

ناوی نووسەر: ئەندازیار طه سۆله یی

چاپی یه کهم / سالی چاپ ۱۹۹۹

ژماره ی سپاردنی (۴۴۰) ی سالی ۱۹۹۹ ی وهزاره تی بۆشنییری دراوه تی



پیشکش

بہ گیانی پاکی ماموستا

نیراہیم ریشاوی ...



﴿ حدثنا ابو الوليد ، قال حدثنا شعبة عن جامع بن شاذان عن عامر بن عبد الله بن الزبير عن ابيه ، قال : قلت للزبير : اني لا اسمعك تحدث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم كما يحدث فلان وفلان قال : اما اني لم افارقه ، ولكن سمعته يقول : من كذب علي فليتبوا مقعده من النار ﴾ صحيح البخاري / كتاب العلم رقم الحديث ١٠٤

﴿ قال الرسول صلى الله عليه وسلم : ﴾ تركت فيكم امرين لن تضلوا ما تمسكنم بهما ، كتاب الله وسنة نبيه .
موطأ مالك / كتاب الجامع / رقم الحديث / ١٢٩٥



دەسلەپكى ..

نووسىنەۋە دەرخستنى ژياننامەى ناوداران ، ھونەر ، زانستە ..
پىيوستى بە لىكۆلىنەۋەى ووردو گەپان و شەن و كەوكردنى زۆر ھەيە ..
ئەمە بە شىۋەيەكى گشتى ، ئەى ئەگەر ئەو ناودارانە كەسانىك بىن كە
نمۇنەى بالا و ئەستىرەى درەوشاۋەى بژاركردن و سۆراخى قەرمودەكان
بن ، ئەوان خۆيان لە ھونەر و زانستى سەرناسى و ناسىنەۋەى دەق و
سەندە و زانستەكانى ترى فىقھ و شەرع و مېژووژانيدا بى وىنەبن ، ئەوا
پىيوست دەكات زۆر زىاتر گىرنگى پىبدىرىت و ھونەر و وردەكارى تىدا بە
خەرج بدى ... مەخابىن ژياننامەى ئەو كەلەپياۋانە بە زمانە شىرىنەكەى
كوردى نەبىنراۋە ... بە مەبەستى جولاندنى ئەو پسپۇپو نووسەرە
بەپىزانەى لە بوارى نووسىنەۋەى مېژووژىننامەى زاناينى قەرمودەناس
زۆريان پىيە ئەم چەند لاپەپەيەمان نووسى بەپشت بەستىن بە چەند
سەرچاۋەيەك ... بى گومان باسەكان زۆر لەمە زىاتر ھەل دەگىرن و
ئە گونجى چەندىن پاۋپاى جىاۋازىش بگىرتتە خۇ ... بەو ھىۋايەى لە
ئايندەدا لەسەر سىفرە خوانىكى بەرەكەت دارو پاراۋە نووسەرىكى كارامە
و شارەزا كۆمان كاتەۋە لە گەل يادى زاناينى قەرمودەكانى پىغەمبەرى
خا (ﷺ) ... تائەۋ كاتە ، ئەم ھەولە بچكۆلەيەمان لە گەل ئەۋپەپى پىزدا
قبول بفرمون ...

طە سۆلەيى

سلىمانى / سەرشەقام

پايزى ۱۹۹۹

ژياننامې زانايانې نه هلي حه ديت بؤ؟!

ناشكرايه كه ئاينې پيرؤزو نه مري ئيسلام له دووشوئنه وه
 سرچاوه هه لده گرئت ، كه يه كه ميان قورئانې پيرؤزه ... فرمايشتي خواي
 گه ورهيه .. سه دوچارده سوره ته پاريزراوه له لايهن خواي بالاده سته وه ..
 هيچ كهس وهيزنك ناتوانيت ته نانهت سوره تيك له م قورئانه مه زنه ،
 موعجيزه يه ده سكارى بكات .. هه تا قيامت هه روا به پاريزراوي
 ده مينيت ه وه .. خواي گه وره ده فرمويت : (انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون)
 واته : ئيمه خويمان ئه م په يام ودينه مان دابه زاندوه ، هه خويشمان
 داكوكي لينده كه ين و ده يپاريزين ... سه رچاوه ي دووم فرموده كاني
 پيغه مبهري خوايه (ﷺ) به ووردي باس له ئاينې ئيسلام ده كات به هه موو
 لقه كاني ه وه ... وه لي به هو ي نه نوسينه وه ي هه موو فرموده كان و
 تو مار نه كردني هه موو هه لسو كه وته كاني پيغه مبهري خوا (ﷺ) .. ته نها
 تو مار بوني له زيهن و عه قل و سنكي هاوه لاند ا پاشان شه هيد بوون وله دنيا
 ده رچووني هاوه لان و بلاو بوونه ويان به جيهاندا ، مه ترسي فهوتان و كه م
 بونه وه ي نه و فرمودانه ده ركوت .. له لايه كي تر يشه وه ناحه زاني ئه م
 دينه به تا يبه تي جوله كه ، له كاتيكدا كه زور داخ له دلن له م ئاينه نه مره
 له بري نه وه ي كه په پيره وي په يامي قورئان و پيغه مبهري تي محمد (ﷺ) بن ..
 كه چي به پيچه وانه وه نه وان كه وتنه دژايه تي ئاينې پيرؤزي ئيسلام به هو ي
 هه لبه ستني هزاره ها فرموده ي درؤ به دم پيغه مبهري خواوه بؤ

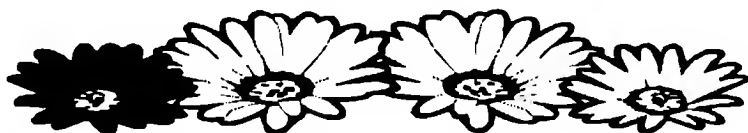
شېۋاندنى ئىسلام ولىل كىردنى سەرچاۋەى پاك و بى خەوشى ئەم دىنە مەزىنە كە دەستور و ياساى ھەموو مەۋقايەتتە و تەنھا دىنە كە خۋاى گەۋرە پەسەندى كىردە ۋەك بەرنامە ۋە دەستورى ژيانى مەۋقەكان ۋەك دەفەرموئەت: (ان الدين عند الله الاسلام) ... بە عەبدولائى كوپى موبارەكيان ۋوت: چى بىكەين، درۋى ھەلبەستراۋ زۆرە بەدەم پىغەمبەرى خاۋە (ﷺ)؟ لەۋەلامدا فەرموى: دەست و مەچەكى زانايانى بۇ خۆش بىت.

بەلى ھەرچەندە پىلانەكان گەۋرە بوون، ھىممەتى زانايان لەۋان مەزىترو كارىگەر تىربوو... كەچى بە داخەۋە نەۋەى نوئى لە ئاست ئەۋ زانا خاۋاناسانەدا كەمتەرخەمن و پىۋىستە ھەلۋىستى زىاتر بگىرن و شارەزاىى ژيانيان بىكەنە بەرنامەى لىكۋلىنەۋەى زانستى و دۆزىنەۋەى سەرچاۋەى دروستى زانىيارى و گىرتنە بەرى پىڭگاي خاۋاناسى و دىسۋىزى بۇ خاك و گەل و نىشتەمان كە لەدىندارى پاستەقىنەۋە سەرچاۋەدە گىرت .. بىزار كىردنى فەرمودە نادروست و ھەل بەستراۋەكان لە فەرمودە پاست و دروستەكان، ۋەجىا كىردنەۋەى ئەۋ فەرمودە نادروست ۋە ھەلبە سىراۋانەى كە بەدەم پىغەمبەرى خاۋە نوسراون، ئەركىكى قورس و پىرلەماندوىى و گىرنگى زانايانى موسولمان بوە لەسەرەتاي ھاتنى ئەم دىنەۋە بۆيە بەدەيەھا كەلەزناى ئوممەتى ئىسلامى چاكى مەردانەيان ئىكرد بەلادا و بەۋپەرى ھىزوتواناينەۋە چوون بەگىزى ئەۋ ناخەز و دۆژمانەى خىانەتايان بەم دىنە كىردە و و درۋيان بەدەم پىغەمبەرى خاۋە كىردە، ئەم زانا بلىمەت و خاۋاناسانە، بەكۈمەكى خۋاى گەۋرە ھەموو ھىزوتواناينەكى خۋيان خستە كار .. شەۋپۇژ .. ۋلاتە ۋلات دەربەسى ھەژارى و برسۋىتى

نه بوون بهرگه ی جوړه ها نارچه تیان گرت ، عه ودائی دوزینه وهی
فرموده صه حیحه کان بوون .. هه تا موسلمانان به دلنیا یی پشت به
قسه یان بیهستن و نه حکامیان ی وهرگرن .. له راستیشدا کاتیک سهرنجی
میژووی نهوزانایانه ددهین که خو یان تهرخانکرده بو بژار کردنی
حه دیته کانی پیغه مبهری خوا (ﷺ) سهرمان سوږده مینی له بلیمه تی و
لیږانی نهو خواناسه بهرینه که ژبانی خو یان وهک موم ده گرانده هه تا
پوشنایی بیه خشن به نه وه کانی داهاتوو .. بهرهمی رهنجی دهیان
ساله ی خو یان له خهرمانی فرموده (صه حیح وحه سن) ه کانداه کرده
دیاری دهستیان و دووم سهرچاوه ی ثاینی پیروزی نیسلامیان پوشن
کرده وهو پیلانی دوزمنانیا نه لوه شانده ..

به م شیوه یه دوومین سهرچاوه ی پیروزی نیسلام له فیل و مه کری
ناحه زان قوتاری بوو .. به بلیمه تی ووردینی و سه لیکه ی بی سنوری
نهوزانایانه موسولمانان بونه خاوه نی چهنده ها سهرچاوه و کتیب و
نوسراوی گرنه که له فرموده کانی پیغه مبهری خوا (ﷺ) ، له راستی دا
تویژینه وهی وورد و دروست و نه کادی میانه زور پیویستن و گهرکه
بنه ماکانی تویژینه وهی زانستی و لیکولینه وهی وورد بکریته له هه موو
بواره کانی ژبانیان چ له پروی سیاسی و نابووری و کومه لایه تی و نهو
کوش و هه وایه ی که تیایدا ژبانیان بردوته سه ر .. به لکو ژبانی نه م
خواناسانه له ناستیکدایه بکریته هه وینی نامه ی دکتورا و لیکولینه وهی
نه کادی می ، وهکو به شیک له بهر نامه ی زیندوو کردنه وهی میژوو
که له پورو شارستانی نیسلامی .. نیمه ش به پیویستمان زانی بهرامبر
شه ونوخونی و په نج و زه حمت و هه ولی دهیان ساله ی نهو خواناسانه

چمكىك له ژياننامەى چەند زانايەك بنوسين كه بونەتە مەشخەلى پىنگا و لەزانستى حەديت دا هەميشە وەكو مانگى چوارەدە درەوشاوەن و پرشەيان دىت ، هەتاكو پىنگەو شەنانزى بكەين ئىمە هەنگرى بىروبەر و نايدولوزىايەكين كەلەپياوى وا پىدەگەيەنى .. دلمان خۆش دەبى كاتى دەزانين كەسانى وا بۆ خوا لىپراوانە كاربان كردووە و بەم شىوہ ناوازەيە شەن و كەوى فەرموودەكانيان كردووە ، تىدەگەين چ خزمەتىكى گەورەيان بەم دىنەى خوا كردووە پىويستە نەوكانى ئىسلام بزەنن كەئەم ئاينە هەروا بەناسانى نەگەيشتوتە لمان ، دەبا بەوفاين بۆ هەولى ئەودلەسوزانە كە ژيانى خۆيان بۆ خاترى گەياندن و پاراستنى پەيامى يەكتاپەرستى لە جىهان دا تەرخان كرد .. كەمترين وەفادارى ئىمە لەوەدا خۆى دەبينىتەووە كەههچ نەبىت لەژيانى ئەوان شەرەزاين .. بۆئەم مەبەستەش ئەم چەندلاپەرەيەمان تۆمار كردووە تا بەلگەى خوشەويستى و پىزانينمان بى بەرامبەر ئەوكۆمەلە مەزەبەى كە شەوہزەنگى شەوگاريان بۆ پۆشن كردىنەووە .. خوا گۆرەكانيان پرىكات لە نور .. ئىمەش لەو نورو پوناكى يە بىبەش نەبين ..



(۱)

پیش‌شوا بوخاری

پیشه‌وای زانایانی حه‌دیت

﴿ نیمام بوخاری ﴾

باوه‌پ ناکه‌م ئەم ناوه غه‌ریب بیئت لامان که‌م که‌س مه‌یه ناوی
﴿ نیمام بوخاری ﴾ نه‌بیستبیت یان دلی پرنه‌بو بیت له ئارامی کاتی
فه‌رموده‌یه‌کی بینیه‌و یان بیستویه‌تی و له‌باره‌یه‌وه نوسراوه بوخاری
پریوایه‌تی کردوه ، به‌وه دلخۆش نه‌بویی .. (ناخۆ پیشه‌وا بوخاری کی‌یه ؟
بۆ هینده ناودارو به‌پیزه ... ؟ بۆچی دواي قورئان پشت ده‌به‌ستین به‌و
فه‌رموده سه‌حیحانه‌ی که نیمام بوخاری پریوایه‌تی کردوه ؟!

بوخاری : ناوی محمدی کوپی ئیسماعیلی کوپی ئیبراهیمی کوپی موغیره‌یه ..
کونیه‌ی : ﴿ ئەبو عبدالله ﴾ یه له‌به‌ر شه‌وه‌ی خه‌لکی ولاتی بوخاری‌یه
ناسراوه به‌بوخاری .. پۆژی جمعه / ۱۳ / شوال / ۱۹۶ ی کۆچی له‌ولاتی
بوخارا هاتۆته دنیاوه .. ئیسماعیلی باوکی نیمام محمدی بوخاری
شاره‌زابوه له‌حه‌دیتدا ، گه‌یشتۆوه خزمه‌تی ﴿ عبدالله ی کوپی موباره ک و
گوئی له مالیکی کوپی ئەنه‌س بوه ...

بوخاری که باوکی مردوه هیشتا منداڵ بوه .. به‌لام خۆش به‌ختانه
پاره‌و سامانیکی پاک و حه‌لال و زۆری بۆ به‌جی ده‌هینی .. وه‌کو باوکی
بوخاری له سه‌ره‌مه‌رگدا ده‌لی : ﴿ شك نابه‌م پاره‌و مالم یه‌ك درهم حه‌رام
یان شوبه‌یه‌ی تیا بیت ۰۰۰ ﴾ بۆیه بوخاری سودی وه‌رگرت له‌م پاره‌و
سامانه‌ی باوکی و کاسبی نه‌کرد ، به‌لکو سه‌رقالی فی‌ربوونی زانستی
حه‌دیت بوو .. هه‌ر به‌مندانی له‌گه‌ل دایک و ئەحمه‌دی برایا حه‌جی مالی

خوایان کردووه .. بوخارى ماوهیهك لهشارى مهككه مایهوه بۆ فیروونی زانست .. بهمدالی بوخارى بینایی چاوهکانی له دهست دهدات ، دایکی لهخهودا ئیبراهیم پینگه مبهەر ﴿ علیه السلام ﴾ ئه بینیت ، پی ئی دهلی : (دایکی بوخارى به هۆی دوعا زۆره کانتوه خواپووناکی گێرایهوه بۆ چاوهکانی کوپه کهت) بهم شیوهیه خوا پهحمی کرد به بوخارى و چاوهکانی چاک بونهوه .

له سهرنج داندای له ژبانى نیمام بوخارى ئهوهمان به ئاشکرا بۆ دهرئه کهوئیت که بهراستی خۆی گهوره ئهیهوئیت عیزهت بدات بهم دینه .. ئیسلام پارێزراو بیئت ، بۆ ئهم مه بهستهش کهسانی وادهپه خستینیت که خاوهنی تایبه تهنه ندى گرنه بن بۆ ههلسوپاندنی ئهرکی سهرشانیان .. نیمام بوخارى به فەزلی خوا خاوهنی توانایهکی زۆر به میز بووه له (حیفظ وله بهر کردندا) بۆ تهنه یهك جار سهیری ههرشتیکى بکردایه یهكسهه له بهری دهکرد ..

﴿ حاشدی کوپی ئیسماعیل ﴾ ئهلی : ئیمه کۆمه لێک بووین ئهچوینه خزمهت زانایانی (به صهره) بۆ وهرگرتنی هه دیث ، بوخارى مندالبوو ، لهگه لمان دههات ، بهلام هیچی نهئهنوسی ، زۆر لۆمه مان کرد چونکه شانزه پۆژ بهردهوام ئه هات بۆ گوێ گرتن به بی ئهوهی هیج بنووسی ، دواى زۆر سه رزه نشتمان کرد .. وتی : زۆرتان ووت ، بینن بزانه چیتان نووسیوه .. سهیرمان کرد (١٥) هزار هه دیسمان نووسی بوو .. هه مووی له بهر بۆخویندینهوه بی ئهوهی هیچی نووسی بی ... !

﴿ نه بو به کری کلوزانی ﴾ ئهلی : کهسم نه دیوه ئه وهندهی (محمدی کوپی ئیسماعیل) زیرهك بی ، کتیبیکى وهرئه گرت ، ههر ئه وهنده بوو

چاوی پیاڅه خشانده ، نیتړ هه مووی له بهر نه کړد ، بویه ناو و شوره تی
زیره کی و بلیمه تی ناسوی نه م دونیا یه ی گرتوته وه ..

بوخاری نه فرموی: هه موو مانگی پینچ سه د دره م له په یداکړنی
عیلما خه رج کړدوه .. که ته مه نه گه یشته شانزه سالان کتیبه کانی
﴿ عبدالله ی کوپی موباره ک و وه کیعی کوپی جه احم ﴾ له بهر کړدو
بوچونی (اهل الراي) م زانیوه ...

ماموستا کانی نیمام بوخاری

پیشه وا بوخاری چاوی که وتووه به هندی له (تابعی تابعین) و
فرموده ی لیانوه وهرگرتوه ، خوی ده فرموی : له هزارو هشتا
که سه وه قسه م وهرگرتوه و نویومه ...

له ماموستا گوره کانی نیمام بوخاری :

۱- نه بو عاصم نه بیل ۲- نه حمدي کوپی هه نه بل

۳- نوسامه ی کوپی مه نصور ۴- مه کی کوپی نیراهیم

۵- نه بو به کری سلیمانی کوپی بیلال ۶- عبیدالله کوپی موسا
وه چه نده های تر ...

قوتاییه کانی بوخاری

که خوی گوره ناوبانگ و شوره تی بوخاری بلند کړدوه .. زانیاری
نژدی پی به خشی .. نیتړ نیمام بوخاری هیچ جوړه به خیلی یه کی نه کړد
به زانسته کانی ، هرچی د زانسی به وپه پی دلسوزیه وه ده یگه یانده
قوتاییه کانی ، بویه له سهرتاسه ری جیهانی نیسلامیه وه پؤل پؤل خه لک
ده هاتنه خزمه تی و عیلمیان ئی وهرده گرت ...

زانای حافظ (صالح جەزە) ئەلى : محمدى كورى اسماعيل كه له بغداد دانه نيشت ، له مه جلیسه كه ی دا زیاتر له بیست ههزار كهس دانه نیشتن .. بۆیه ژماره یهكی زۆر زاناو بلیعت له سهه دهستی ئەم زانا خواناسه دا ههچوون و خزمه تیان كرده به دینی خوا ، له وانه :

- ۱- نیمام مسلم ی نیسابوری ! خاوهنی كتیبی صهیحی مسلم دارقوتنی ئەلى : نهگهه بوخاری نه بوایه (مسلم) پری ی هاموشوی نه ده بوو.
- ۲- نیمام (ئەبو عیسای تیرمزی) ، خاوهنی كتیبی (السنن) .
- ۳- نیمام (صالح ی كوپى محمد) ناسراو به (جەزە) .
- ۴- (نیمام ئەبو به كركوپى خوزهیمه) .
- ۵- (ئەبوداود) .
- ۶- (ئەبو قاسمی به غهوی) .
- ۷- (نیمام ئەبو محمد نه سهفی) .
- ۸- (ئەبو عبد الله محاملى) .. وچه نه ده های تر

كه شته كانی نیمام (بوخاری)

كه شت و گه پان .. ئاواره ی ولاتان ، دروشمی زاناو خواناسان و قوتابیانی قورئان و فیرخوانانی زانست و ئەهلی هه دیش بووه .. بوخاری به و ئەندازه عیلمه ی كه وهه ری گرتوه له بوخاراو ده وروبهری وازی نه هیناوه به لكو ههه له ته مه نی (۱۶) سالی یه وه كه له گه ل دایك و برا گه وه كه ی دا چوون بو ههچ ئیتر زۆر شوین گه پراوه بو پیه دا كرده نی زانیاری و گه پان به ده وای فەرموده كانی پیغه مبه ری خوا دا (ﷺ) .

ئیمام بوخاری له سالی ۲۱۰ واته له ته‌مه‌نی (۱۶) سالی‌دا ده‌ستی‌کردوه به گه‌شت و گه‌ران بۆ ئەم ولاتانه :

- ۱- خۆراسان ۲- بصره ۳- کوفه ۴- بغداد
- ۵- مه‌که‌وه‌مه‌دینه ۶- شام ۷- میصر
- ۸- جزیره (نیوان دیجله‌و فورات)

زانسته‌کانی پیشه‌وا ﴿ بوخاری ﴾

به هۆی زیره‌کی و گه‌شتی زۆرو خو هیلاک کردنی به‌رده‌وام ، ئیمام بوخاری بووه‌ دارای زانست و به‌هره‌یه‌کی زۆر .. له‌ چهند زانستینگدا شاره‌ زایی په‌یدا‌کرد .. چونکه‌ پسپۆزی بوخاری له‌ ورده‌کاریه‌کانی (عیلمی حدیث) دا بواری بۆ په‌خساند هه‌تا له‌ زانسته‌کانی تردا شاره‌ زاییت له‌وانه :

۱- زانستی هه‌دیث : له‌م زانسته‌دا بوخاری گه‌یشتۆته‌ لوتکه‌ .. یه‌کێک بووه‌ له‌ نیشانه‌کانی ده‌سه‌لاتی خوا له‌ بلیمه‌تی و شاره‌زایی‌دا .. بۆ نمونه‌ : بوخاری خوێ ده‌لیت : سه‌ده‌ هزار هه‌دیسی سه‌حیح له‌ به‌ره‌ .. دوو سه‌ده‌ هزار فهرمووده‌شم له‌ به‌ره‌ که‌ ناگه‌نه‌ پله‌ی (صحیح) - نه‌بوئه‌زه‌ر ئه‌لی : له‌ سه‌مه‌رقه‌ند ، چوار سه‌ده‌ قوتابی هه‌دیس هه‌بوون ، یه‌ستیان بوخاری بخه‌نه‌ هه‌له‌وه‌ و ئیمتحانی بکه‌ن ، یه‌ك هه‌فته‌ دانیشتن ، هاتن رجالی اسناده‌کانیان تیکه‌ل ده‌کرد .. سه‌نه‌دی شامیان ده‌کرد به‌ سه‌نه‌دی عێراق و سه‌نه‌دی یه‌مه‌نیان ده‌کرد به‌ سه‌نه‌دی هه‌ره‌مه‌ین ، نه‌یان‌توانی یه‌ك هه‌له‌ی ئی‌بگرن ..

۲- زانستی پاره‌ی قورئان (التفسیر) : هه‌روه‌کو چۆن شاره‌زابوه‌ له‌ سه‌نه‌دی فهرمووده‌کاندا به‌مه‌مان شیوه‌ زمانه‌وان و ﴿ فه‌قیه‌ ﴾ بووه‌

به نه حكامه كانى قورئان و به توانابوه له تهفسيردا .. موتالاي كتيبى
(التفسير) ي دانراوى خوى ، راستى نه قسانه دهرده خات .

۳- زانستى فيقه: به هوى گرنگى دانى ئىمام بوخارى به زانستى حه ديث،
پنويسست بوو شارهبابيت له فيقهدا بويه له (۱۸) سالى دا شارهبابى باشى
پهيدا كرد به جورىك كه ماموستاو زاناکان شاهه تيان بۆ نه دا .

﴿ نه عيمى كوپى حه مادي خوزاعى ﴾ نه لى : محمدى كوپى اسماعيل
له قيهى نه ئومه تهيه ... ﴿ محمدى كوپى به شار ﴾ نه لى : كه محمدى
كوپى ئيسماعيلى بوخارى هات بۆ به سره وتم : نه مېرۆ سهيدو گه ورهى
له قيهو زاناکان هات ..

پيشهوا بوخارى پهى به شتى وا گرنگ برده كه زور كهس سه رسامان
تيايدا نه مهش به لگهيه له سه ر زور زانايى ئىمام بوخارى له بوارى فيقهدا .
۴- زانستى ميژوو : هونهرى نووسين له م زانسته دا لاي بوخارى بوو ..
پيشهرو و پچه شكين بوو تيايدا ... وهكو خوى ده فهرمويت : له ته مهنى
ههژده سالي مه وه ده ستم كرد به نووسينه وهى كتيبىك له سه ر هاوه لان و
تابيعين .. پاشان كتيبىك له بابته ميژوو نووسى له نزيك (قهبرى
پيغه مبهرى خوا) ﴿ به شهوانى مانگه شهو نه منووسيه وه .. كتيبى
(التاريخ الكبير) به لگهى توانادارى بوخارى يه له م بواره دا .

۵- زانستى جهرح وته عدیل : بوخارى ماموستاي نه م زانسته يه ، هه لگري
ليواى نه م عيلمه قورس وزه حه ته يه ، كه م كهس هه يه بتوانيت هيندهى
بوخارى له م زانسته گرنگه دا شارهبابيت .. بوخارى زور به مه ترسيه وه
ههنگارى ناوه و قسهى كردوه له م زانسته دا به هوى وه رعى زورو ترسانى
بى نه ندازهى له خواى گه وره .

۶- زانستی عیله‌تی حدیث : وردترین و قورسترین زانسته له حدیث دا ، کتیبه مه‌زنه‌کې ﴿الصحيح﴾ به‌لگه‌ی زور شاره‌زاییه‌تی له عیلمه‌دا ، زور که‌من نه‌وانه‌ی په‌ی به‌نهنینه‌کانی به‌رن ، نیمام بوخاری پاش نیمام ﴿نه‌حمه‌دی کوپی حه‌نبه‌ل و ئیبن مه‌دینی﴾ زور له‌م عیلمه‌دا شاره‌زابوه ، نیمام بوخاری نه‌فرمویت : له‌بهر ده‌ستی (ئیبن مه‌دینی) دا نه‌بیت خو‌م به‌چوک نه‌زانیوه . به‌لگه‌یه‌کی تری شاره‌زایی نیمام بوخاری له‌زانستی ﴿عیله‌تی حدیث﴾ دا نه‌ویه‌ که‌زانای بلیمه‌ت ﴿نیمام تیرمزی﴾ له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا زور شاره‌زابوه له‌عیله‌تی حه‌دیسدا وه کتیبیکې مه‌یه به‌ناوی (العلل الکبیر) ده‌رچوی به‌رده‌ستی نیمام بوخاری به‌...!

۷- زانستی زمانه‌وانی : له‌م زانسته‌شدا شاره‌زاو سه‌رکه‌وتوو بووه چونکه زمانزانی پیو‌یستیه‌کی گرنگی نه‌و که‌سانه‌یه که له‌بوارنکی سه‌ختی وه‌کو زانستی فرموده‌دا کارده‌کن .

نوسراوه‌کانی نیمام بوخاری

خو‌شبه‌ختانه پیشه‌وا بوخاری گرنگی داوه به‌نوسینه‌وه‌ی زانسته‌کانی خو‌ی بو‌یه سه‌روه‌تیکې به که‌لکی له‌عیلم وزانستی حدیث و بواره‌کانی تر بو‌به‌جیه‌یل‌اوین له‌وانه :

- ۱- ﴿الجامع الصحيح﴾ ناسراوه به ﴿صحيحی بوخاری﴾ .
- ۲- ﴿التاریخ الکبیر﴾ ، زور به‌نرخه ، باسی پیاوانی فرموده نه‌کات له‌سه‌رده‌می هاوه‌لا‌تی پیغه‌مبه‌ری خواوه هه‌تا زه‌مانی خو‌ی .
- ۳- ﴿التاریخ الاوسط﴾ .
- ۴- ﴿التاریخ الصغیر﴾ .
- ۵- ﴿الادب المفرد﴾ .

۶- ﴿خلق افعال العباد﴾

۷- ﴿رفع الیدین فی الصلاة﴾

۸- ﴿الضعفاء﴾ .. وچه‌ند کتیبیکې گرنگی تر

نیمام بوخاری و شایه‌نسی زانایان

۱- قوته‌یبه‌ی کوږی سه‌عید نه‌لی: بوخاری له زه‌مانی خو‌ی‌دا وه‌کو
عوم‌ری خه‌تتابه له‌س‌رده‌می خو‌ی‌دا .

۲- نه‌حمه‌دی کوږی ه‌نبل ده‌فرم‌وئیت: (خو‌راسان کوږنکی‌تر
وه‌کو بوخاری به‌رهم نه‌هیناوه...)

۳- نیمام نی‌بن خوزه‌یمه ده‌فرم‌وئیت: (له‌ژیر نه‌م ناسمانه
که‌سم نه‌دیوه ، نه‌وه‌نده‌ی محمدی کوږی نی‌سماعیل له‌ فرموده
پیغه‌م‌به‌ری‌خوا(ﷺ) شاره‌زاییت .

۳- نی‌براهیم ی کوږی محمدی کوږی سه‌لام ده‌لی: (که‌له‌پیاوانی نه‌هلی
حه‌دیت وه‌کو (سه‌عیدی باوکی مریه‌م .. نی‌سماعیلی کوږی نووه‌یس...
نی‌براهیم ی خو‌زامی .. محمدی کوږی مه‌یمون .. وه‌چه‌نده‌های تر) له
محمدی کوږی اسماعیلی بوخاری ترساون و سلیمان له‌بلیعه‌تی و به‌توانایی
له‌ حه‌دیت دا کردو‌ته‌وه .

۴- (سلیمانی کوږی ه‌رب) جاریکیان سه‌یری نیمام بوخاری کردو وتی
نه‌مه ناوبانگ په‌یدا نه‌کات ... !!

۶- (عبدان مروزی) نه‌لئیت: تائیس‌تا که‌سم به‌دی نه‌کردوه له‌م کوږه‌ که‌نج
زه‌ینی پو‌شن تر بیت .

مە قامى ئىمام بوخارى

چونكى ئىمام بوخارى ژيانى لى پەيداكرىنى زانىست و قىزمىدەدا سەرف كىردە ، ئىتر نىمۇنەنى كەسى خواناس و بەتەقوا دىندارىبە ، بە زانىستەنى ھەيىبە ئىشى كىردە ، زانىستەكەى بلاوكىردۆتە ، سىمى ئىلىيا و پىياچاكانى بە ئاشكرا پىئە دىار بىو . بۇيە زانىستى فراوان و خواناسى زۆر بىو تە ھۆى پەيداكرىنى سام ھەيىبەت و يقارى زۆر خوشەويستى لى دلى خەلكى دا تائىستاش موسولمانان بە پىپەرى پىزە ھە باس لى پىشە ھە بوخارى دىكەن و ئاسە ھە دلىسۆزى و بۇ خواژيان لى نوسىنەكان و ژيانى دا دىارە ... پىشە ھە بوخارى زۆر نۆيژى دىكەن ، لى خوا ترس بىو . زۆر بەى كات قورئانى ئىخوئىند . جار ئىكيان لى نۆيژا (۱۷) جار زەردە ھە پىئە ھە دا بەبى ئە ھەى نۆيژەكەى بىرپىت دواى نۆيژەكەى زۆر بەى گىيانى ئاوسا ھە لى كاتى نۆيژا گەيشتە ئايەتلىك زۆر بە ھە ھە خوشبىو ھەزم نە كىرد نۆيژەكەى بىرپىم . ھەندىك كەلو پەل دىت بۇ ئىمام بوخارى كۆمەلىك بازىرگان ئىئوارە دىن بۇ مالى ئىمام بوخارى و ئىيانە ھەىت ئە كەل و پەلانەى ئى بىكپن بە (۵) ھەزار دىرەم قازانچ ، ئىمام بوخارى دىفەرموئىت : تازە شە ھە ، بىرپون بەيانى ھەرنە ھە بەيانى كۆمەلى بازىرگانى تر دىن بۇ كىرپىنى شەكان بە (۱۰) ھەزار دىرەم قازانچ ئىمام بوخارى دىفەرموئىت : ھەدىم دا ھە بەكۆمەلىكى تر پەشىمان نابە ھە ئىمام بوخارى لى بەر ئەگەرى كەوتنە گومان و ھەرامە ھە كىرپن و فروشتىنى نە دىكەن ھەمىشە داواى لىكەسىكى تر دىكەن شىتى بۇ بىكپىت يان بۇى بىرۇشى .

زانايه كي دا تا قسه له سهر مه زه ب و بېرو باوهر و زانستى بوخارى بكن و
تۆمه تى بۇ دروست كهن و ههول بدن ناوى بزپنن وله پزى كهم بكنه وه ،
له بهرام بهر شدا نيمام بوخارى دوعاى به كۆمه لى ليكردن و مانگى به سهر
نه چوو خوا حياى بردن و له ناو خه لك دا شهر مه زارو پيسوا بوون و خواى
كه و ره له دونيادا تۆله ي نيمام بوخارى ئى سهندنه وه .

۲- ميجنه تى دووهم: حه سودى و حيقده بهرام بهر زانايان و

خواناسان ميژينه ي كۆنى هه يه ، نيمام بوخارى ناو شوهره تى له
جيهانى ئيسلامى دا بلاو بووه بۆيه هاوه لانى خوى حه سوديان بهم بهر
زۆره عيلم و پز و ناو بانگه ي بوخارى برد . له سهره نجامدا فيتنه يه كيان
هه ليگيرساند بۇ ناو زپاندى و سو ك كردنى نيمام بوخارى .. نه بو حامدى
نه عمه شى نه گيرپتته وه نه لى : نيمام بوخارىم دى له جه نازه ي (نه بو
عوسمان سه عيدى كوپى مه روان) دا نه چوو بۇ سه ر قه بران (محمدى
كوپى يه حيا) به پزوه پرسىارى قورس و گرانى ئاپاسته ي پيشه وا بوخارى
نه كرد له ناو شوهره تى و عيلله تى حه ديث دا .. نيمام بوخارى نه وه نده
گورج و ئاسان وه لامى محمدى كوپى يه حياى نه دا يه وه ، وه كو (سوره تى
الاخلاص) بخوينى . له نه نجامدا محمدى كوپى يه حيا حه سودى برد بهم
هه موو زانسته زۆره ي نيمام بوخارى و دروى بۇ هه لبه ست له باره ي
عه قيدى نيمام بوخارى وه .. پيشه وا بوخارى كتيبيكى نووسى به ناو
نيشانى ﴿خلق افعال العباد﴾ كه جيا وازى كردوه له نيوان قسه وكرده وه ي
به نده كان و قورئانى پيروزدا ، قسه وه لسو كه وته كانى مرؤف دروست
كراون ، به لام قورئان فه رمايشتى خوايه و مه خلوق نى يه .. بۆيه
تۆمه ته كانى محمدى كوپى يه حيا كه به فيتى ئه ميرى بوخارا هه ليگيرساند

خاموش بوو ئیمام بوخاری له م میخنه‌ته‌ش دا سهربرزو سهرکه‌وتوو
پزگاری بوو ..

پاشان ئیمام بوخاری نه فرمویت : نه م محمدی کوپی یه‌حیایه بۆ نه‌وه‌نده
حه‌سوده به‌عیلم و زانیاری .. مه‌گه‌ر نازانی عیلم رزق و پوزیه خوای
گه‌وره‌ش خوی چونی بویت ناوا پزقی به‌نده‌کانی نه‌دات .

پیشخوا بوخاری ﴿ صه‌حیحی بوخاری ﴾ چۆن نووسی ؟ !

دوو هۆکاری سهره‌کی هانده‌ری ئیمام بوخاری بوون بۆ دانانی کتیبی
(الجامع الصحيح) که به صه‌حیحی بوخاری ناسراوه و به‌ره‌می‌په‌نج و
به‌لگه‌ی زه‌حمه‌ت و زاده‌ی زانستیکی فراوانه ، ئیمام بوخاری نه‌فرموی :
له خه‌وما باوه‌شینیکم گرتبوو به ده‌ستمه‌وه ، له حزوری پیغه‌مبه‌ری خوا
(ﷺ) وه‌ستابووم و خزمه‌تم نه‌کرد ، له هه‌ندی خه‌وناسم پرسی بۆ ماناکردنی
نه‌م خه‌وه ، نه‌وانیش وایان بۆ پافه‌کردم گوايه من درۆ دوور نه‌خه‌مه‌وه له
پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) .. له لایه‌کی تره‌وه مامۆستای گه‌وره‌و زانای
خواناس (ئیسه‌حاقی راهه‌وه‌ی) که ئیمام بوخاری له خزمه‌تیا زانستی
فرموده‌و فیقه‌ فیربوه ، به قوتابیه‌کانی نه‌لی : ﴿ بریاپه‌راویکی پوختتان
کۆیکردایه‌ته‌وه‌و سوننه‌تی صه‌حیحی پیغه‌مبه‌ری خوای تیا بوايه ﴾ ..
ئیمام بوخاری ده‌فرمویت نه‌م قسه‌یه له دلما جی‌ی گرت ، بۆیه ده‌ستم کرد
به نو‌سینه‌وه وکۆکردنه‌وه‌ی (الجامع الصحيح) .

جی‌ی سهرنجه ئیمام بوخاری ده‌ستی‌کرد به نو‌سینه‌وه‌و دانانی نه‌م کتیبه
به‌نرخه به‌فرموده‌ی (انما الاعمال بالنیات) ، به مه‌به‌ستی نیه‌ت پاکی و
دلسۆزیه‌وه ، نه‌مه جگه له‌وه‌ی که خوی نه‌ فرمویت (له کتیبی صه‌حیح دا هیچ
فرموده‌یه‌کم نه‌نو‌سیوه ، هه‌تا خۆم نه‌شۆردبی و دوو پکات نو‌یزم نه‌کردبی) ..

صەحيحى بوخارى بەنيەتى خزمەت كردن بەپەيامى ئىسلام و خوشەويستى پىڭغەمبەرى خوا (ﷺ) وسازگاركدنەوى سەرچاوى دودەمى ئەم ئاينە پىرۆزەو پاش ھەول و پەنجىكى بىئەندازە ھاتۆتە بەرھەم ، بۆيە ھەتا قىامت ھەر بەرھەم دار ئەبىت و موسولمانان سودى ئى وەر ئەگرن و ماسى دەرياكانىش نزاى خىر بۇ زانايان و ئەھلى عىلم ئەكەن .

كۆچى دوايى نىمام بوخارى

پاش بەسەر بردنى تەمەنىكى پەرلە بەرەكەتى (٦٢) سالى ، پاش ئەوى خوا دەستى پىزى نا لەم بەندە خواناسەى خۆى و زانستى زۆرى پى بەخشى و كردىە يەكىك لە سەربازەكانى خۆى بۇ پاراستنى ئاينى پىرۆزى ئىسلام و بژاركدنى فەرمودەكانى پىڭغەمبەرى خوا (ﷺ) پاش نووسىنەوى ھەزارەھا فەرمودەى صەحيح و دانانى چەندىن كىتب و پەراوى گرنگ ، پاش مېحنەتى نىمام بوخارى لەگەل والى بوخارادا ، نىمام بوخارى بوخاراي بەجى ھىشت و ھاتە گوندى ﴿خەرتەنگ﴾ كەسەر بەناوچەى (سەمەرقەندە) ، ھاتە ناو خزم و كەس و نزيكەكانى خۆى شەويىكيان گوى يان ئى بوو نىمام بوخارى دواى شەونويز ئەپاراپاھەو ئەيفەرموو (خوايە دلم سەغلەتە .. زەوى لەبەر چاوم تەسك بۆتەو ، بىمبەرەو بۆلاى خۆت) مانگى بەسەرا نەچوو لەشەوى شەمە كەشەوى جەژنى پەمەزانى سالى (٢٥٦) كۆچى بوولەتەمەنى ١٢ سال سىانزە پۆژ كەم دا ، بۇ دواجار چاوه پۆشنەكانى بەنوورى عىلم و فەرمودەكانى پىڭغەمبەرى خوا (ﷺ) لىك نا و گىيانى پاكى دای لە شەقەى بال بۇ خزمەت ئەو پىڭغەمبەرە نازدارەى كە ئەم ژيانى تەرخان كرد بۇ پارىزگارى و بژاركدنى فەرمودەكانى خوالى خۆشېيت و لە بىرى موسولمانان پاداشتى چاكەى بداتەو ..

(۲)

پیشوا و غلام

﴿ پێشه‌وا موسلیم ﴾

له کاتی باسکردنی زانایان و خزمه‌ت‌گوزارانی فەرموده‌کانی پێغه‌مبهری خوا (ﷺ) ناوی هەردوو پێشه‌وا ﴿بوخاری و موسلیم﴾ پێکه‌وه باس ده‌کړن و ناویان هاوتای یه‌ک‌تره و مۆری د‌ل‌نیایی فەرموده ساخ‌ک‌راوه‌کان و سه‌ح‌یحه‌کانی پێغه‌مبهری خوايه (ﷺ) .. به‌ل‌کو له‌ه‌ندئ فەرموده‌دا مۆری (رواه الشیخان) ، هەردوو پ‌یش‌س‌پی و ب‌ل‌یمه‌ته‌که‌ی زانستی ه‌د‌یس ر‌ی‌وايه‌تیان کردوه ، مانای ساغ‌ب‌ونه‌وه‌د‌روستی و ب‌ی‌گ‌ومانی نه‌وه‌فەرموده‌یه‌یه‌ومانای ب‌ژارکردنی زانست‌یا‌نه‌یه ..

ناوی : (موسلیمی کوپی ه‌ج‌ج‌اجی کوپی موسلیمی کوپی و‌ه‌رده) ، ک‌و‌ن‌یه‌ی : (نه‌بو‌ح‌س‌ه‌ین) ، له‌به‌ر نه‌وه‌ی ن‌ی‌شته‌ج‌ی‌ی شاری ن‌ی‌سا‌ب‌و‌ر‌یه ، سه‌ر‌به‌ول‌اتی خ‌و‌راسان ، پ‌ی‌ی نه‌وت‌ر‌یت : موسلیمی ن‌ی‌سا‌ب‌و‌ری .. س‌ا‌لی ٢٠٤ یان وه‌کو ه‌ند‌یک نه‌ل‌ین س‌ا‌لی ٢٠٦ ی ک‌و‌چی ها‌ت‌ۆ‌ته د‌ن‌یا‌وه .. ئ‌ی‌مام موسلیم بال‌ا‌به‌ر‌ز‌یک‌ی سه‌رو پ‌یش‌س‌پی بوه .. به‌کاروباری به‌زازی و قوماش فر‌ۆ‌شی ی‌ه‌وه سه‌رق‌ال‌بو‌وه . پ‌ی‌شه‌وا موسلیم له سه‌ره‌ت‌ای ژ‌ی‌انی م‌ن‌ا‌لی ی‌ه‌وه ، ه‌ه‌تا د‌وا‌پ‌ۆ‌ژه‌کانی ژ‌ی‌انی ب‌ۆ ف‌ی‌ر‌ب‌و‌ونی زانستی ه‌د‌یث که‌سه‌ر‌چ‌ا‌وه‌ی دو‌وه‌می ئ‌ای‌نی پ‌ی‌ر‌ۆ‌زی ئ‌ی‌س‌لامه ته‌رخان کرد .. ئ‌ی‌مام موسلیم نه‌وه‌نده‌ی گ‌ر‌نگ‌ی‌دا به ف‌ی‌ر‌ب‌و‌ونی ع‌ی‌لمی ه‌د‌یث ، نه‌وه‌نده گ‌ر‌نگ‌ی نه‌داوه به ف‌ی‌ر‌ب‌و‌ونی زانسته‌کانی تر ، وه‌کو ف‌ی‌قه و ته‌فس‌یر و زمانه‌وانی ، ه‌ه‌ر‌چه‌نده شار‌ه‌ز‌اییه‌کی باش‌ی‌شی ه‌ه‌بوو له‌م زانسته‌نه‌دا .. به‌لام ئ‌ی‌مام موسلیم نه‌وه‌نده‌ی له زانستی ه‌د‌یث‌دا ه‌ل‌که‌وت‌وو د‌یارو ناودار‌بو‌وه ، له‌و زانسته‌نی تردا وانه‌بو‌وه ..

شایه‌تی دانی هرسی زانای شاره‌زای بواری همدیس ، وه‌کو
(نه‌حمده‌ی نیسابوری و نه‌بوزهرعه و عه‌بدوره‌حمانی نه‌بوحاتهم) له‌باره‌ی
بالا ده‌ستی نیمام موسلیمه‌وه ، به‌لگه‌یه‌کی مه‌زنی به‌توانایی
نیمام موسلیمه له‌حدیث دا .

به‌شېوه‌یه‌کس گشتی نیمام موسلیم له‌م زانسته‌ده‌ا سوارچاک و پسرپوړ بووه :

۱- زانستی حدیث : مه‌به‌ست له‌م زانسته شاره‌زاییه له‌ فرموده‌کان ..
ده‌قه‌کانیان .. سه‌نه‌ده‌کانیان .. زیادوکه‌می فرموده .. جیا‌کردنه‌وه‌ی
فرموده‌ی پاست له‌هه‌لبه‌سراو .. هتد ..

نیمام موسلیم سوارچاکی نه‌م مه‌یدانه‌بووه ، چونکه دوا‌ی پیشه‌وا
بوخاری کتیبی سه‌حیحی نیمام موسلیم دوه‌مین سه‌رچاوه‌ی گرنگی
فرموده‌یه که‌جی‌ی به‌رواو متمانه‌ی زانایان بی .. له‌ ماوه‌ی (۱۵) پانزه
سال‌دا ئینجا نیمام موسلیم لیبوت‌ه‌وه له‌بزار‌کردنی فرموده سه‌حیحه‌کان و
نووسینه‌وه‌یان له‌ کتیبی سه‌حیحی خو‌ی دا ، زانای ناودار
(ئین سه‌لاح) نه‌ فرموی ﴿ به‌هو‌ی کتیبی سه‌حیحه‌وه خوا‌ی گه‌وره نیمام
موسلیمی بلند کرده‌وه به‌ به‌رزایی نه‌ستیره‌کان ، که‌بووه پیشه‌نگ و
حوججه و له‌ زانستی حدیث دا نه‌خو‌نری ﴾ ..

۲- زانستی پیاوانی فرموده : نه‌م زانسته بناغه‌ی زانستی حدیثه ..
چونکه (محدث) واته : فرموده‌زان بو‌ دلنیا‌بونی له‌ په‌وشتی نه‌و که‌سه‌انه‌ی
که‌فرموده‌یان گیراوه‌ته‌وه ، پیوستیان هه‌بووه به‌ فی‌ربوونی نه‌م زانسته ..
هه‌تابتوانن پشته‌ی سه‌نه‌دی فرموده‌کان دیاری بکه‌ن .. نیمام موسلیم خاوه‌نی
زه‌ین پو‌شنیه‌کی زو‌رو سه‌رناستیکی ورد‌بووه ، می‌ژو‌ ناوی زیندوان و مردوان و
شو‌ره‌تیانی به‌باشی نه‌زانی .. له‌م باره‌یه‌شه‌وه بابه‌تی گرنگی نووسیوه ..

۳- زاناستى جەرح وتەعدیل : ئەم زاناستە تايبەتە بەرپەخسە گرتن لە پیاوانى ھەدىث .. جیاکردنەوھى (سىقە) و لاوازەکانیان .. ئىمام موسلىم لىزانانە دەستى داوھتە ئەم زاناستە سەختەو کارامەبوھ تیايدا ، لەپيشەكى كتيبي (الجامع الصحيح) ھەيدا ھەندىكى لەم بارەيەوھ نووسيوھ ..

۴- زاناستى عىللەتى فەرمودە : سەختەرين و وردتەرين و پەنھانى ترين جۆرەکانى زاناستى فەرمودەيە .. ئىمام موسلىم يەكئىكە لەو زانابلىمەتانەى كە شارەزايى زۆرى ھەبووھ لەم بوارەدا و زۆر شتى بەكەلئى نووسيووھ بۆ زياتر ئاشنابوون لەزاناستى عىللەتى ھەدىسدا ..

گەشتەکانى

گەشت و گەپان ، شارەو شارو ولاتەو ولات ، ئاوارەيى و غەربى ، نانى ئيسراحت نەخواردن ، ژيانى غەربايەتى ، ئەمانە دروشمى قوتابيانى زاناست و رەويەى ئەو كەسانەيە كە خۆيان بۆ فەربونى عىلم يەك لا كەردۆتەوھ لەپیناوى تىگەياندن و پىنگەياندن خەلئى دا ھەموو ناپەھەتەيان لا ئاسان بووھ خوای گەورەش كۆمەكى كەردون .. ئىمام موسلىم ھەروھكو زانايانى پيش خۆى و سەردەمى خۆى شەوقى پەيدا كەردنى نوورى زاناست ئۆقرەى ئىبەرى ھەتا گەشتىكى گەورەى درىزخايەنى دەست پى كەرد بۆ ولاتانى جیھانى ئىسلامى ، لەو ولاتانە (خوراسان .. عىراق .. حىجاز .. شام .. مىصر .. ھتد ..)

سالى (۲۲۰) ى كۆچى كە ئەو سەردەمە ھىشتا ئىمام موسلىم نەوجەوان بوو تازە خەتى ئەدا چوو بۆ ھەج لەوىو لەشارى مەككە گەيشتە خزمەت (عبدالله قەنبى) و چەندىن دەرسى ئىومەرگەرت بەلام ياشان لە

سالى (۲۳۰) كۆچى گەشتىكى فراوانى درىژى دەست پىكردو ئەو ولاتانە گەپرا كەپىشتەر ئامارە مان پىكرد .. ئىنجا گۆچانى سەفەر گەشتى بۆ يەك جارى دانائو لەولاتى خۆى كە نىسابوورە نىشتەجى بوو .

مامۇستاكانى

بلىمەت و كارامە يەكى وەكو ئىمام موسلىم ، بىگومان ئەبى پەرورەدە كراو و دەرچوى بەردەستى چەندىن زاناي پاىە بلند بىت كە لە زانستى خۇيان ئىمام موسلىميان بەھرە مەند كىردو، لە ئەنجامدا بوە ئەستىزە يەكى پىرشنگدارى ئاسمانى زانست و خواناسى لە مىژووى ئىسلام دا .. يەكىك لەو زانا بەرپزانەى كە دەستى خىريان ەبەو لە پەرورەدەو پىگە ياندنى ئىمام موسلىمدا ، پىشەواو زاناي خواناس و ئاودار (ئىمام بوخارى) يە .. موسلىم وەكو سىبەر ەمىشە بەشوىن ئىمام بوخارى يەوە بوو ەەرگىز بە جىئى نەھىلاو ە، ئىمام موسلىم زۆر قەدرى ئىمام بوخارى مامۇستاي ئەزانى جارىكيان موسلىم بۆ وەلامى پرسىارىك لەبارەى عىللەتى فەرمودە يەكەرە ەاتە خزمەت ئىمام بوخارى و نىوچاوانى ماچ كىرد .. پاشان وتى : بەپىلە با قاچەكانت ماچ بكم .. ئەى مامۇستاي مامۇستاكان ، گەرەى فەرمودە ناسەكان وپزىشكى عىللەتى فەرمودەكان .

لەزاناكانى تر كە ئىمام موسلىم شاگردو قوتابى بەردەستىان بوو :

۱- عبدالله كوپى مەسلەمەى قەنبى .

۲- ئىمام ئەحمەدى كوپى ەنبەل .

۳- نىسحاق كوپى رەھەوى .

۴- يەجىاي كوپى مەعىن .

۵- عبدالله كوپى دارمى . خاومنى (المىسند)

۶- نىسحاق كوپى كەرسەج ... وەچەندەما زاناي تر ..

قوتابیه کانی

سوننه تی خوا وایه له زهوی دا مه شخه لی زانست شهره فی
مه لگرتنی نه درېته دهستی چهند که سیک و پاشان نه وانیش به وپه پری پړزو
نه مانه ته وه نه و مه شخه له نه پارېزن و ته سلیمی نه وه کانی دواي خو یانی
نه کهن ، بهم شیوه یه ژیانې مړوف له سر زهوی دا تاریکی ته نگی
پی مه لنا چنی و پو شنایی زانستی خواناسان شهوی ده یجوورمان بو ده کاته
پوژی پوناک ، نیمام موسلیم به و زیره کی و بلیمه تیه بی نه ندازه ی خو ی ..
به وه موو زانسته زوره ی خو ی که وری گرت له ماموستا دلسوزه کانی .. له و
مه موو گه شت و زه حمه تانه ی که چه شتی له پری پیده اکر دنی عیلدا ،
نه میش به نه مانه ته وه مه شخه لی زانستی ته سلیم به چه ندها قوتابی و
شاگردی دواي خو ی کرد ، نه وانیش دلسوزانه په یامه که ی نیمام
موسلیمیان که یاند ، خوا پاداشتی هه موویان بذاته وه ..

له و قوتابیه ناودارانہی که به ردهستی نیمام موسلیمیان کردوه :

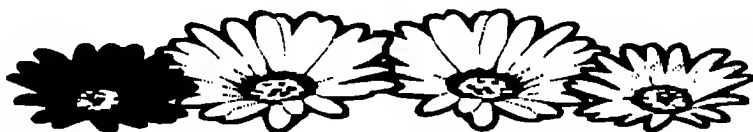
- ۱- نه بو عیسای تیرمزی ، خاوهنی الجامع .
- ۲- نه بو به کری کوپی خوزهیمه .. ناسراوه به (امام الکلیه)
- ۳- نه بو عوانه ی ئیسفرایینی ، خاوهنی (الصحیح)
- ۴- مه کی کوپی عهبدان .
- ۵- صالح ی کوپی محمدی جهزه .
- ۶- ئیبراهیم ی کوپی محمدی کوپی سوفیان ..
- ۷- محمدی کوپی عهبدولوهاب فراء .. وه چه ندهای تر .

که پرسپاری لیکرد ههستا به کوکردنه‌وهی سه‌حیحه‌که‌ی و نه‌م کتیبه
به‌نرخه‌ی له کو‌ی (سی‌سه‌ده‌هزار) فرموده گول بژیرکردوه و له‌ماوه‌ی
(۱۵) سالدا ئینجا لی بۆته‌وه له‌نوسینه‌وه‌ی سه‌حیحه‌ی موسلیم ..
(نه‌حمه‌دی کوپی سه‌له‌مه) که هاوه‌لی نیمام موسلیمه ، نه‌لی له‌گه‌ل
موسلیم دابووم ماوه‌ی (۱۵) سال خه‌ریکی نووسینه‌وه‌ی سه‌حیحه‌که‌ی
بوو .. شایه‌نی باسه نیمام موسلیم زور به‌گرنگیه‌وه سه‌حیحه‌که‌ی
نوسیه‌ته‌وه .. خو‌ی هیلاک کردوه له‌م کاره گرنگه‌دا وه‌کو خو‌ی
نه فرموی: (له‌م مه‌سنه‌ده‌دا هیچ فرموده‌یه‌کم بی به‌لگه دانه‌ناوه وهیچ
فرموده‌یه‌کیشم بی‌به‌لگه لی لا نه‌بردوه ، وه‌نه‌م کتیبه‌م خسته به‌رده‌ستی
(نه‌بو زهره‌ی) زانا هر فرموده‌یه‌که نه‌و ئاماژه‌ی کردییت به‌عیله‌ت
وناته‌واوی تیایدا لام بردوه ، هر فرموده‌یه‌کیش به‌پاستی زانیییت
هیلا‌ومه‌ته‌وه ، نه‌گه‌ر نه‌هلی هه‌دیس دووسه‌ده سال هه‌دیس بنوسنه‌وه بی
نیاز نابن وهر پیوستیان به‌م مه‌سنه‌ده نه‌بییت) ...

کوچی دوا‌یی

پرسپاریکیان له نیمام موسلیم کرد له سه‌ر فرموده‌یه‌که ، نه‌یزانی ..
چوه‌وه بۆ ماله‌وه ، چوه ژوره‌که‌ی خو‌یه‌وه و ده‌رگای داخست ، وتی:
باک‌سه نه‌یه‌ته ژوره‌وه .. ده‌ستی کرد به‌گه‌پان به‌ دوا‌ی فرموده‌که‌دا ،
پوشینک خورمایان بۆ هینا بوو ، له‌گه‌ل سه‌یر کردنی کتیب وگه‌پان به‌
دوا‌ی فرموده‌که‌دا خه‌ریکی خورما خواردن بوو نه‌وه‌نده خه‌می
دۆزینه‌وه‌ی نه‌و فرموده بوو ئاگای له خو‌ی نه‌ما چه‌ندی خورمای
خواردوه ، کاتیکی زانی پوشه خورماکه‌ی ته‌واو کردوه !! بۆیه دوا‌ی نه‌وه
نه‌خوش که‌وت .. ئیواره‌ی پوژی یه‌که شه‌مه‌مه / مانگی ره‌جه‌ب / ۲۶۱ ی

كۆچى ، پاش تەمەنىكى پىرلە خىزمەت چارە مانوۋەكانى لىك ناو گەيشتە
كاروانى زانايان و ئەولياوخواناسان .. چوۋ بۆ بە ھەشتى بەرىن بۆ
خىزمەت پىغەمبەران و شەھىدەكان ، مردنى ئىمام موسلىم زەرەرىكى گەرە
بوو بۆ زانستى قەرمودە و ئاينى پىرۋى ئىسلام . كاتى خۆى و تراۋە :
مردنى زانايەك .. مردنى دونيايەكە .. خوالى خۆش بىت .



(۳)

نېټه وخت

﴿ ئیمام نه حمەدی حەنبەل ﴾

ناوی: نه حمەدی کوپی محمدی حەنبەلی کوپی هیلالی کوپی
 نه سەده .. ناسراوه به (نه بو عبدالله) دایک وباوکی عەرەبن .. له
 رەچەله کدا له گەل نه سەبی پیغه مبهری خوا (ﷺ) یه ک ده گرنه وه .. له (۲۰)
 ی ربیع الاول ی سالی / ۱۶۶ ی کوچی له شاری بغداد له دایک بووه .. هەر
 له مندالیه وه دایک وباوکی مردون ، واته بهس له نه سەبدا له گەل
 پیغه مبهری خوا یه ک ناگرنه وه ، به لکو وه کو پیغه مبهری خوا (ﷺ) له نازی
 باوک و دایکی بی بهش بووه ..

پیشه و نه حمەدی کوپی حەنبەل سهروەت و سامانی بۆ نه ماوه ته وه له
 باوو با پیرانییه وه ، به لام شهرفی بنه مانه و نه سەبی به رزو خانه واده ی بۆ
 ماوه ته وه .. هەر له باوکیه وه هه زکردنی له جیهاد بۆ ماوه ته وه .. چونکه
 محمدی باوکی له کاتی جیهاددا گیانی سپاردوه ..

ئیمام نه حمەد و وه رگرتنی زانیاری

سالی ۱۷۹ ، واته که ئیمام نه حمەد له ته مەنی چوارده سالی دا بوو ،
 ویل و عه ودالی فی ربوونی زانیاری بوه و یه که مین کهس که فرموده ی ئی
 وه رگرتوه ﴿ نه بو حەنیفه ﴾ بووه .. له هه مان سالدات وه له سالی ۱۷۹ ی
 کوچی دا زانای ناودار (عبدالله ی کوپی موبارهک) دیت بۆ شاری بغداد ،
 ئیمام نه حمەد نه چیته خزمتی تا زانیاری ئی وه رگری به لام (عبدالله ی
 کوپی موبارهک) دهر نه چی بۆ غزای پۆم و ئیمام نه حمەد فریای ناکهوی له
 خزمتیا عیلم وه رگری !! .. ئیمام نه حمەد له بغداد مایه وه تا سالی ۱۸۲ که
 (هه یسه می کوپی به شیر) ی مامۆستای کوچی دوایی کرد ..

گه شته كانى

كوچى دوايى (هيسه مى كوپى به شير) ناماژيهك بوو بۇ نيمام
نه حمه د كه چيدى له بغداد نه مينځته وه و ولاتان بگهړى به دواي فېربوونى
زانستى فېرموده دا .. بويه شهويش بۇ فېربوونى زانيارى و پرگردنى
هه گبهى زانستى فېرموده هم ولاتانه گه پراوه :

۱- شارى كوفه .

۲- پېنج جار چو ته شارى بصره .

۳- شارى مهككه ، له وېش چاوى كهوت به پېشهوا شافيعى .

۴- يه مهن .

۵- ميصر .

۶- عبادان .

۷- تهرتووس .

۸- واست .

شايانى باسه ، پېشهوا نه حمه دى كوپى هه نېل نه گهرچى زور
له ولاتان گه پراوه ، به لام بى پاره و بى نيمكانيات بوه .. زوربهى ولاتان به پى
گه پراوه .. هه مالى كرده هه تا پاره پيدا بكات بۇ گه شته كانى و
دابينكردنى ژيانى قوتا بېتى .. هه وه ها له گه ل نه وه شدا كه نيمام نه حمه د
خاوه نى (حافظه) و توانايه كى له پاره به دهرېووه بۇ له بهر كړدى قورنان و
حديث ، هرچى بېستووه نوسيوويه تيه وه به وه وازى نه هي ناوه كه له بهرى
بكات .. (نه بوزه رعه) نه لى : ﴿ نيمام نه حمه د هزار هزار هه دي
له بهرېووه ﴾ ، نه مه جگه له وهى نيمام نه حمه د له گه شته كانيدا هه ولى داوه
فيقه فېربى وېر اى عيلمى هه ديث ..

زانسته‌کانی ئیمام نه‌حمه‌د

له زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌کانی زانسته ، عیلمی وه‌رگرتوه و به‌تواناو
شاره‌زابوه له زۆر به‌ی زانسته‌کاندا ، به‌تایبه‌تی که ئیمام نه‌حمه‌د له
گه‌وره‌ترین شاری زانسته و مه‌لبه‌ندی عیلم و عیرفاندا ژباوه که شاری
بغدايه .. له زانسته‌کانی ئیمام نه‌حمه‌د :

- ۱- زانستی زمانه‌وانی : له زمانی عه‌ره‌بیدا زۆر بلیمه‌ت وشاره‌زابووه
خۆی ئه‌لی : ﴿ له‌ئهو عه‌مری کو‌ری عه‌لاء که مامۆستاو پ‌یش سپی زمانی
عه‌ره‌بی بووه زیاترم نویسه‌وه له‌سه‌ر زمانی عه‌ره‌بی ﴾ .
- ۲- زانستی فهرمووده : کتیبی (مسند الاسام احمد) که زیاتر له (۳۰)
ه‌زار فهرمووده‌ی تیانوسیوه ، گرنگترین دانراوی ئیمام نه‌حمه‌ده له‌بواری
زانستی فهرمووده‌دا .

ئیمام نه‌حمه‌د به‌ عبدالله کو‌ری ئه‌لیت : ﴿ ئه‌م مه‌سنه‌ده له‌به‌ر بکه‌و
بیپارێزه چونکه ئه‌بیته پ‌یشه‌وا‌ی خه‌لکی .. ﴾

له زانسته‌کانی تری ه‌دیث . و (عیلمی جه‌رح وته‌ع‌دیل) زۆر شاره‌زا
بووه ، (عبدالله ی کو‌ری ئیمام نه‌حمه‌د) ئه‌لی : ﴿ نه‌بو تورابی
نه‌خشه‌بی هاته خزمه‌ت باوکم ، باوکم نه‌یووت : فلان که‌س س‌یقه‌یه ، فلان
که‌س زه‌عیفه نه‌بو توراب ووتی : قوربان غه‌یبه‌تی زانایان مه‌که .. ئیمام
نه‌حمه‌د له‌وه‌لام دا ووتی : کو‌ر به‌سه‌رت .. ئه‌مه غه‌یبه‌ت نی‌یه ئه‌مه
نه‌سیحه‌ته .

- ۳- زانستی عیله‌تی ه‌دیس : زۆر شاره‌زابووه له‌م زانسته قورسه‌دا ..
ه‌تا له‌پ‌یداچونه‌وه‌ی کتیبی (المسند) دا به‌ (عبدالله ی کو‌ری) ئه‌لی :
﴿ خه‌ت بی‌نه به‌سه‌ر فلان ه‌دیسدا چونکه فلان عیله‌تی تیا‌یه .. ﴾

قوتابیه‌کانی

چه‌نده‌ها پیاوی گه‌وره‌ی زانای ناودار وخواناس قوتابیه‌تی پێشه‌وا
ئه‌حمه‌دی کوپی چه‌نبه‌ی کردوه ، به‌لکوه‌ندێ له‌ما‌مۆستا‌کانی فهرموده‌یان
لی‌وه‌رگرتوه له‌وانه :

١- ئیمام شافیهی ..

٢- عبد الرحمن ی کوپی مه‌هدی ..

٣- وه‌کیع ی کوپی جه‌پ‌اح .

ئه‌م زانایانه‌ فهرموده‌یان لی‌ری‌وايه‌ت کردوه :

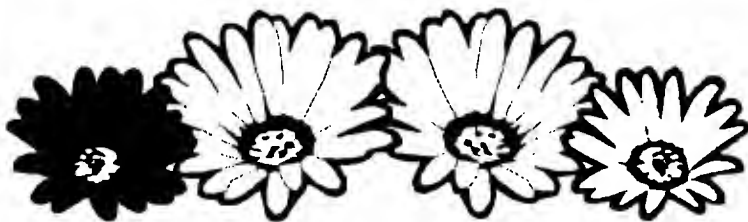
١- ئیمام بوخاری . ٢- ئیمام موس‌لیم . ٣- ئیمام ئه‌بودود .

٤- تیرمیزی . ٥- ئه‌بن ماجه . ٦- نه‌سائی .

ئه‌مه‌ وێرایی ئه‌م زانا ناودارانه :

١-عه‌لی کوپی مه‌دینی . ٢- یه‌حیای کوپی مه‌عین

٣- ئه‌حمه‌دی کوپی صالح .



مه ناقبې نیمام نه حمده

پېشه‌وا نه حمده‌ی کورې حنبه‌ل نمونده‌ی زانای خواناس و پاریزکارو له خواترس بووه .. له خواناسی و خواپه‌رستی دا نمونده و پېشه‌وا بووه .. عبدالله ی کورې نیمام نه حمده بهم شیویه باسی باوکی نه‌کات : ﴿ باوکم به‌پوژدا به‌پوژبوو .. پاشان به‌په‌له به‌ربانگی نه کردونوژنی عیشای نه‌کرد و سرخه‌ویکی نه‌شکاند ، نینجا هه‌لنه‌سا ، ده‌ست نوژنی نه‌گرت و هه‌تا به‌ره‌به‌یان نوژنی نه‌کرد ، پاشان پکاتی نوژنی ویتري نه‌کرد .. نه‌مه‌ویرای نه‌وه‌ی که نیمام نه حمده زور کهم خوړبووه .. خوی نه‌فرموی : ﴿ ترسان له خوا وای لیکردم نیشته‌ای خواردنم نه‌ماوه ﴾ ..

زۆربه‌ی دوعاکانی ﴿ اللهم سلم سلم ﴾ بوو .. له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا نیمام نه حمده هه‌ژار و نه‌داربووه .. پیاویک نه‌لی : چومه خزمه‌ت نیمام نه حمده وتم یارمه‌تیم بده هیچمان نی‌یه ، نیمام نه حمده پینچ دره‌می دا پیښم ووتی : ﴿ نیمه‌ش جگه له‌م پینچ دره‌مه هیچ شک نابین .. ﴾ !!

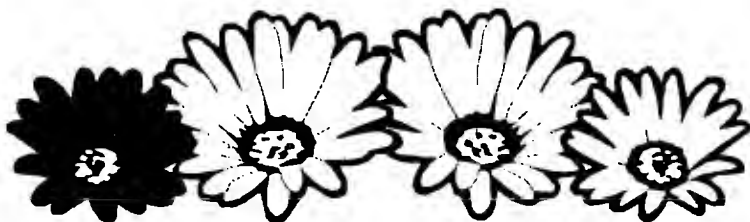
له‌باره‌ی نیمام نه حمده دوه ووتویانه

قوته‌یبه نه‌لی : ﴿ باشتړین که‌سی نه‌م زه‌مانه‌ی نیمه عبدالله ی کورې موباره‌که ، پاشان نه‌م کورپه لاویه .. که‌مه‌به‌ستی (نیمام نه حمده‌ی کورې حنبه‌له) ، هرکه سینکت بیني نیمام نه حمده‌ی خوش بوی نه‌وه بزانه خاوه‌نی سوننه‌یه و حه‌زنه‌کات دیفاع له سوننه بکات .. ﴾

به‌قوته‌یبه‌یان ووت : ﴿ نه حمده له‌تایبیین حساب نه‌ک‌یت ﴾ ووتی ﴿ له‌تایبیه‌گه‌ره‌کانه ﴾ پاشان ووتی : ﴿ نه‌گه‌ر سوفیانی سه‌وری نه‌بوايه و مرع نه‌مردو نه‌ما .. نه‌گه‌ر نه‌حمده نه‌بوايه دین نه‌مردو له‌ناو نه‌چوو ﴾ .

۴- زانستی فیه : بهسه بۇ زانایې وتوانایې نیمام نهحمه دی کورې
 حنهبل له بوارې فیه وشهرعدا که نیمام نهحمه د قوتابی بهردهستی
 (نه بویوسف) بووه .. شایانی باسه پیشهوا شافیعی زور کاری کردوته
 سر نیمام نهحمه د بۇ بهیزبوونی بوارې فیه لهگه زانستی حه دیسدا ..
 پیشهوا شافیعی مه دحی نیمام نهحمه د نهکات و نه فرمویت :
 نهحمه د پیشهوا یه له هه شت بواردا :

- ۱- نیمامه له حه دیسدا .
- ۲- نیمامه له فیه د .
- ۳- نیمامه له زمانه وانی دا
- ۴- نیمامه له قورئان دا .
- ۵- نیمامه له زوه دودونیا نه ویستی دا .
- ۶- نیمامه له هه ژاری دا
- ۷- نیمامه له وهرع و پاریزکاری دا
- ۸- نیمامه له سوننه دا
- ۵- (علم الکلام) قسه زانی : شاره زابووه له م زانسته دا ، بویه
 ناموزگاری عبداللهی کورې نهکات لهگه ل شو که سانه دا دانه نیشی که
 خه ریکی عیلمی که لامن و قسه یان لهگه لدا نهکات .
 هه روه ها نه لی : ﴿ له گه لیان دامه نیشه هه تا نه گهر
 دیفاعیان له سوننه ش کرد ۱۱۰۰ ﴾ نه مه ش به لگی شاره زاییه تی
 له زانستی که لامدا ..



مامۆستانگانې

له گه شته زوره گاني نيمام نه حمده دا بو فيربووني زانياري چاوي
كه وتوو به ژماره يه كي زور له زانايان ، (ابن الجوزي) نه فرمويت :
﴿ نيمام نه حمده (٤) مامۆستاي پياوو مامۆستايه كي ثافره تي هه بووه ﴾
له وانه :

١- هه شيمي كوپي به شير ، پينچ سال له بغدا له خزمه تيا بووه .

٢- سفياني كوپي عهينه .

٣- نيمام شافيعي .

٤- قازي نه بو يوسف .

٥- وه كييعي كوپي جهراح .

٦- نيراهيمي كوپي سه عد .

٧- عبد الرحمن كوپي مهدي ، وه چندهاي تر ...

٢- عهلي كوپي مهديني نه لي : ﴿ خوا غيره تي دا به نه م دينه به هوي
نه بو به كرى سديقه وه له شهري هه لگه راوه گاندا .. له پوژي ميخه تيشدا
عيززه تي به خشي به م دينه به هوي نه حمده دي كوپي حه نبه له وه ﴾ .

نوسراوه گاني پيشه وا نه حمده دي كوپي حه نبه ل

نه گهر پيشه وا نه حمده دي كوپي حه نبه ل دري نوسينه وه ي زانست
خوي وقسه به پيزه گاني نه بوايه نه وا ئيستا كتيبخانه ي ئيسلامي زور
دهوله مه ند نه بوو ، چونكه نيمام نه حمده دجه له فرموده گاني پيغه مبهري
خوا ﴿﴾ قايل نه ده بوو هيچ شتيك بنوسرته وه .. له گه ل نه مه شدا چه ند
به ره ميكي گرنگي هيه له وانه :

۱- المسند ۲- العلل

۳- الناسخ والمنسوخ ۴- الزهد

۵- الاشربة ۶- الايمان

۷- الامامة ۸- كتاب الفتن

۹- كتاب فضائل اهل البيت ۱۰- طاعة الرسول .. وچنده هانوسراوی تر.

میچنه ت و ناره حه تی نیام نه حمده

هه تاسه رده می (رهشید) دهوله تی نیسلام له سایه ی عه قیده یه کی پاک
وبی خه وشدا ژبانې نه برده سهر .. به لام که (مامون) ی کسورې
(هارونه رشید) چووه سهر عهرشی دهسه لات ، ته ورثی (موعته زیله و
جه همی) یه کان بره ویان سه ند ، نهو عه قیده لاره یان بلأو کرده وه که
(قورثان مه خلوقه و دروست کراوه) ، له کاتی کدا نوممه تی نیسلام
له سهر نه وه کوکن که قورثان فرمایشتی خواو نیگای په روه ردگاره به لام
موعته زیله کان توانیان (مامون) به لای خو یاندا پابکیشن ..

بویه خه لیفه فرمانی دا (تاقی کردنه وهی خه لک وزانایان بکریت) ،
خه لک و ژوربه ی زانایان له ترسی گیانی خو یان ، له خه می نازارو
نه شکه نه چدها هاتنه سهر نهو پایه ی خه لیفه و موعته زیله کان که قورثان
مه خلوقه !! به لام نیام نه حمده وه کو که ژنکی بلندو سرکه ش و دامه زراو
پوو به پروی خه لیفه و جه لاده کان بوه وه و پروای و ابوو سه لف و پیشینانی
نم نوممه ته له م باره یه وه قسه یان نه کرده ..!! قورثان که لامی خواجه !
مه خلوق نی یه !

بۆیه (مامون) دهستوری دا نازارو نه شکهنجه بدریت .. به لام نیمام
 نه حمده په شیمان نه بووه وه | له بهندینخانه دا توند کرا ، هه تا (مامون)
 مرد .. پاشان (معتصم) هاته جی ی (مامون) لم (مامون) توندتر بوو ..
 زیاتر نه شکهنجه ی نیمام (نه حمده) ی دا هه تا دهسته کانی دهرچوون ..
 نازارو نه شکهنجه ی زوریان دا ، به قامچی نازاری جهسته ی نیمام
 نه حمده دیان نه دا موخته زیله کان به (خلیفه موخته صم) یان نه ووت :
 (بیکوژه .. خوینی له گهردن ی نیمه .. خلیفه نه ییوت :) (نه حمده
 شتیک بل ی با که میش بی قایلیم که ، بابره لات کهم و نازادی بهس
 نازار بچیزیت) | نیمام نه حمده له وه لامدا نه لی : ﴿ گهره ی نیمانداران :
 شتیکم پی بلین .. به لگه یه کم بدهنی له قورئان هه تا بیلیم و قناعه تم
 پی بکن ، من چون نه توانم له خومه وه قسه بکه م .. هینده ی تریان لیدام
 هه تا له سهر خوم چووم .. هوشم نه ما ..

کاتیک چاوم هه لهینا .. که له بچه کانی دهستم نه مابوو .. کاتی
 نویژی نیوه پوهات .. (نین سه ماعه) بهرنویژی کرد .. منیش نویژم کرد
 له گه لیاندا به جه ماعه ، پاشان (نین سه ماعه) ووتی : هه مو گیان و
 جله کانت خوینه ، نه زیفت هه یه چون نویژت کرد ؟ نیمام نه حمده نه لی
 ووت : کاتی خوی خلیفه عومهری کوپی خه تخاب به خه نجر لیاندا ،
 نه زیفی کرد بوو نویژی شی کرد .. !!

(۲۸) مانگی ره به ق نیمام نه حمده له میحنهت و لیدان و سزاو
 ناره حه تی و منازهره دا نه ژیا .. سووربوو له سهر پای خوی که قورئان که لامی
 خوايه و مه خلوق نی یه .. پاش نه م (۲۸) مانگه له زیندان و لیدان پیشه و
 نه حمده نازاد کرا .. کهم کهم نیمام نه حمده شیفای بۆ نه هات و چا ک

نه بوه وه ، به لآم شوینه واری ته عزیز ولیدان و نه شکه نجه به لاشه ی
پیروزیه وه دیاربوو نیام نه حمده گه پرایه وه بۇ زانستی حه دیت و فتوادان
هه تا دهوله تی (معتصم) له ناوچوو .. به لآم (واسیق) جی ی باوکی
گرته وه .. نه ویش هه مان پای هه بوو که قورئان مه خلوقه و بریاری دا
که مندا لآن نه م عه قیده یه بخوینن ... به لآم پیشه و نه حمده ی کوپی
حه نبل و چه ند زانایه کی تر دژ به م بریاری خه لیفه ﴿ واثق ﴾
هه لوئستیان گرت ... خه لیفه ﴿ واثق ﴾ فرمانی ده رکرد و نامه یه کی
نووسی بۇ پیشه و نه حمده ﴿ نابی له گه ل که سدا کو بیته وه .. بۇ کو ی
نه چی بچو .. له شارنکا نه بیت که منی تیابم !!! ﴾

بویه نیام نه حمده ناچار له ماله که ی خویدا مایه وه .. ته نانه ت بۇ
نوئیش نه ده هاته ده وه .. هه تا خوا (واثق) له ناو برد له سالی (۲۳۲)
کوچی دا .. پاشان ﴿ المتوکل ﴾ پوستی خه لیفه ی موسلمانانی و هر گرت
بریاری دا نه م میحنه ته هه لبرگرت له سر نیام نه حمده و نازاد بکرت ...
به لی خویننه ی نازیز .. خوی گه وه نه م دینه ی خوی پاراست
له پوژی شه ری هه لگه پراوه کانداهه ی ﴿ نه بویه کری صدیقه وه ﴾ ، له پوژی
میحنه شدا نه م دینه ی پزگار کرد بهه ی نیام ﴿ نه حمده ی کوپی
حه نبله وه ﴾ ، نه مه ش باجی پیشه وایه تی و نیامه تی یه .. به لآم پاداشتی
نارام گران لای خوی گه وه له ژماردن نایه ت .

﴿ انما یوفی الصابرون اجرهم بغير حساب ﴾ .

مەسنەدەكەى ئىمام ئەحمەد

ئىمام ئەحمەدى كۆپى ھەنبەل (ﷺ) ھەر لە ھەرپتى لاوتىتى يەوہ
سەرگەرمى فيربوونى زانستى فرمودەبووہ ، بە تايبەتى كە ئىمام ئەحمەد
لە سەردەمىڭدا ژيانى ئەگوزەرانى كە گەپان بە دواى زانست و زانيارى دا
باوى سەردەم بوو ، خەلكى خەرىكى خۆ پەرچەك كەردن بوون بەچەكى
زانست و تويزىنەوہ لە فرمودەكانى پىڭەمبەرى خوا (ﷺ) .

بلىمەتى ئىمام ئەحمەد و تواناى بى ئەندازەى لەبوارى (جىفظا) و
لەبەركەردندا ئەوھەلەى بۆ پەخساند بىتتە سوارچاكى مەيدانى ھەدىس و
سەرگەوتوانە گرەوبباتەوہ . لە كاتىڭدا كەچەندىن كىتەبى فرمودە ھەبوون
بەلام ھىندە بابەتى تەرى تىكەل بووبوو ، شاىستەى ئەوھەنبەوون بىكرىنە
سەرچاھو پىشتيان پى بىستىرت ..

بۆيە ئىمام ئەحمەد بە سەلىقەى جوانى خۆى دەستى كەردبە
نوسىنەوہى (مەسنەدەكەى خۆى) وبە شىوازىكى نوئى و جوان ھەستا
بەئەنجامدانى ئەم كارە پىرۆزە ، ئەگەرچى مەرگ مۆلەتى نەدا و
مەسنەدەكەى تەواو نەكرد ... ﴿ عبدالله ى كۆپى ئىمام ئەحمەد ﴾ بەسەر
سوپماويەكەوہ لەباوكى ئەپرسى ، ئەوہ چۆن بىرارت دا ئەم مەسنەدە
بنوسىتەوہ ؟ لە كاتىڭ قایل نەبووى چەندىن كىتەبى تەردابنىسى ؟
ئىمام ﴿ ئەحمەد ﴾ یش لەوہ لأمدا ئە فرموىت : ﴿ ئەم پەرتووكەم
نوسىوہ ھەتا بىتتە پىشەوای خەلكى ، ھەتا ئەگەر مەردمەكان لەشتىڭدا
كۆك وىك پانەبوون بىگەرنەوہ بۆ ئەم مەسنەدە ﴾ ..

به م شیوه یو هره کو ﴿حافظ نه بو موسای مه دینی﴾ نه لی :
 ﴿مه سنه دی نیمام نه حمه د نه سلنکی گه وره و سرچاوه یه کی باوه پ
 پینکراوه بو نه هلی حه دیث ، له ژماره یه کی زور فرموده وه ه لېژنراوه
 به شیوه یه ک که بوه ته پیشه و او جی می متمانہ ی خه لک و له کاتی فره پایی دا
 باشتړین په ناگه و پالېشته ۰﴾

کوچی دوايي

صالحی کوچی نیمام نه حمه د نه لی : ﴿روژی یه که می ربیع الاول
 سالی (۲۴۱) کوچی ، باوکم تادای گرت ، بهرزه حمت هه ناسه ی نه دا ..
 خه لکی کومه لیک نه هاتن هه والیان نه پرسى و دوعایان بو نه کردو
 نه چونه دهره وه .. کومه لیک تر نه هاتن ، پاشان وه سیهت نه کا بو
 کوچه کانی و کهس و کارو موسولمانان له سر دینداری و خواپه رستی
 لانه دن و خوا به تان و ته نها بناسن ..

پاشان وه سیهتی کرد که قهرزه کانی بېژن و هریه کی له دوو
 کوچه که ی (صالح و عبدالله) (۱۰) دره میان بدریتی له میراته که ی ...!!!
 پوژی جومعه ، ۱۲ / ربیع الاول (۲۴۱) کوچی وه فاتی کرد ..

له مه راسیمینکی گه وره و شکودارو بی وینه دا که هزار هزار پیاو و
 (۶۰) هزار شافرهت ناماده ی بوون ، به پئی کرا بو سر قهران له شاری
 بغداد .. دانیشتون دهرگای ماله کانیان نه کرده وه و بانگیان له خه لکی نه
 کرد : ﴿کی نه یوی بیت دهست نویژ بگریث ...﴾

(٤)

پېښه وړا
مالیکې کورې نه نه سی

پیشه‌وای به‌هه‌ییه ت مالیکی کوری نه‌نه‌س

ناوې: ﴿مالیکی کورې نه‌نه‌سی کورې مالیکی کورې نه‌بوعامره﴾
 ناسراوه به نه‌بو عبدالله ، دوونه‌سه‌بی هه‌یه ﴿الاصبحی﴾ چونکه سر
 به‌خیلی ﴿نواصبح﴾ ی ناوچه‌ی ﴿حیمیر﴾ ی یه‌مه‌نه .. هه‌روه‌ها پئی
 نه‌وتری ﴿المدنی﴾ چونکه نیشته‌جی شاری مه‌دینه‌بووه .

له‌دایک‌بونې

پیشه‌وا مالیک سالی (۳۹) ی کوچی هاتوته دنیاوه .. نه‌و پوژهی
 که‌صه‌حابی به‌پیز ﴿نه‌نه‌سی کورې مالیک﴾ له‌دوینا دهرچوه .. نه‌وه‌ی
 جی‌ی سهرنجه لیږه دا نه‌وه‌یه که‌پیشه‌وا مالیک ﴿۳﴾ سال له‌سکی
 دایکی دا ماوه‌توه ئینجا هاتوته دنیاوه !!

مالیکی کورې نه‌نه‌س بالا به‌رزیکې به‌شان و شکو هه‌یکه‌لی بوه ..
 چاوشین بوه ، سهری پوتاوه‌بووه .. پدینی پرېوه .. سهرپیشی سپی بوه ..
 هه‌میشه جلی پاکې له‌بهر کردوه .. جله‌کانی نهرم و سپی‌بوون ... زور
 جارجله‌کانی نه‌گوړی ، هه‌رجاره‌ی جوړه‌جلیکی له‌بهر کردوه .. عه‌مامه‌ی
 له‌سهر کردوه .. به‌میسک و جوړه‌کانی تری عه‌تر خوی بوڼ خوش کردوه ..
 پیشه‌وا مالیک له‌ده‌وله‌مندی و پاره‌داری دا ژیاوه .. بویه هه‌میشه
 جوانی و نیعمه‌تی پیوه‌دیاربوه .. زور گرنګی به‌خوی داوه به‌م شیوه‌یه
 نه‌وه‌ندی تر شیرین و کامل دهرکه‌وتوه چونکه وپړای خوږه‌وشتی جوان و
 نه‌ده‌بی به‌رزو زانستی زور و قیافه‌ی جوان ، گرنګی به‌خوی داوه و له‌ناو
 خه‌لکی دا خاوه‌نی پلور مه‌قامیکې به‌رزبوه .

نوسراوه کانس نیمام مالیک

کتیبی ﴿الموطأ﴾ به ناوېانگترین دانراوه کانس پیشهوا ﴿مالیکه﴾ ..
کتیبی ﴿الموطأ﴾ نه وکتیبه یه که له سینې زوړبه ی ﴿حافظ﴾ کاندې
پارېزراوه .. زانایانې فیهی نیسلا می پشتیان پی به ستوه وه کو
سهرچاوه یه کی گرنگی فیهی نیسلا می، به راستترین کتیب دانه ریت که
پیش هر دو صه حیجی ﴿بوخاری وموسلم﴾ نوسرابی.

هر وده پيشهوا مالیک خوالی رازی بیت چندين نوسراوی تری هه یه
له وانه : ۱- ﴿رسالة في القدر﴾

۲- ﴿رسالة في النجوم ومنازل القمر﴾

۳- ﴿كتاب السر﴾

۴- ﴿جزء في التفسير﴾ .. وچه ندها کتیبی تر ...

هر چنده پيشهوا مالیک دارای توانایه کی به هیژبوه له ﴿حفظ و زانیاری﴾
دا به لام هیچ گشتی کی نه کرده، بهو بره زانیاریه ی که له بواری
فرموده کانس پیغه مبری خوادا له حیجاز فیری بوه قناعه تی کرده .
له گهل نه وده شدا هر پیشه ویه تی و پیشه وایه تی شایسته تی به ده ست
هیناوه به لکو له ته مه نی ﴿۲۱﴾ سالی دا بوو که ناماده یی ﴿فتوادان﴾ ی
تیابوه و دانیش توه بو فتوادان ... نیمام مالیک له ته مه نی (۱۳) سالی دا
دهستی کرده به په یدا کردنی زانیاری و شهیدای عیلم وزانین بوو
به تایبه تی که هر دو زانای تابیی ﴿القاسم کوپی محمد و سالمی کوپی
عبدالله﴾ کوچی درایان کرد . نیمام مالیک هر به مندالی حه جی کرده،
که یشتوته خزمه ت ﴿عه تای کوپی نه بوره باح﴾ که هاوه لی ﴿نین عه بباس﴾ بوه .

پېښهوا مالیک خاوهن که سایه تیه کی قورس و دامه زراو بوه .. ژړو به
سه لیکه بویه، هر له مندالیوه خوا ی گه وره له تیگه یشتن و له بهر کردنې
زور به شی داوه .. دهستی کرده به فیږبون و زانیاری و مرگرتن .
به نیه تیکی دروست و به مه بهستی خوپاریزی و سوود و مرگرتن نه ک
ناوبانگ و شوهرت پیدا کردن .. خوی نه فرمویټ ﴿ هرگیز عیلم فیږ
نه بووم بۆ خوم نه بیټ، هوم نه داوه عیلم فیږم هه تا خه لک نا تاجیان پیم
هه بیټ ﴾ ..

قوتاییه کانی پېښهوا مالیک

پېښهوا مالیک هیشتا لار بویه که زور به ی قوتاییانې زانست له
ولاتانه وه نه هاتنه خزمه تی بۆ و مرگرتنې زانیاری و حه دیس و فیهی
نیسلامی ، هر له پوژه کانی ﴿ نه بو جه عفری مه تصور ﴾ ه وه هه تا
سهرده می خه لافه تی ﴿ هارون الرشید ﴾ ..

له و که سانه ی که فرموده یان لیوه پیوایه ت کرده :

- ۱- محمدی کوپی شیهابی زوهری .
- ۲- یه حیای کوپی سه عیدی نه نصاری .
- ۳- نه بوسوه یلی نافع کوپی مالیک که (مامه ی) نیمام مالیک بوه .
- ۴- نیمام نه بو حه نیفه .
- ۵- وه کیعی کوپی جه پراح .
- ۶- پېښهوا محمدی کوپی ئیدریسی شافیهی .
- ۷- عبدالله ی کوپی موباره ک .
- ۸- سوفیانې سهوری .
- ۹- له یثی کوپی سه عد .. وه چهنده های تر .

قوتەيبەي كۆپى سەئىد ئەلى : ﴿ كاتىڭ ئە چۆينە خزمەت مالىك ، مالىك ئە ھاتە مەجلىسەكەو بە جۈانتەين شىۋەخۇي گۆپى بوو ، خۇي بۆن خۇش دەكرد .. باشتەين جۆر جلى لە بەردەكرد ، ئىنجا دەستى دەكرد بەوتنەوئەي دەرسەكانى .

پىشەوا مالىك نمونەي كەسى چاك و عىبادەت باش بوو ، ھەرچەندە نوژىو پۆژوى زۆر نەبوو .. بەلام زۆر پارىز كاربوو . وەرە و پارىزى زۆر بوو ، سنورى خۋاي نەدەشكاند .. فەرمانى دەدا بە چاكەو حەق بىژبوو .. قورئان خوئىن بوو ..

پىشەوا مالىك ئەيووت : ﴿ تەلاقى زۆرە مىلى ناكەوى ﴾ ، زۆريان پى ووت پەشىمان بىتەرە ، كۆلى نەدا ﴿ جەغفەرى كۆپى سولەيمان ﴾ كە ئەمىر و فەرمان پەرۋاي مەدىنە بوو ، دايە بەر قامچى ، ئازارى دا تادەستى دەرچوو ، سواری خوشترىكيان كرد ، بۆ ئەوئەي ئابروى بەرن و سووكى كەن وتيان : خۆت بانگ بكە و ناوى خۆت بەرە .. ئەوئەش بەئازارەو لەسەر پىشتى خوشترە كەيەرە ئەيووت : ﴿ ھەر كەسى ئەمناسى ئەوا باشە .. ھەر كەسى نامناسى بابزانى من مالىكى كۆپى ئەنەسم ، ئەلەيم تەلاقى زۆرە مىلى ناكەوى ﴾ ، كاتىڭ ئەم ھەوالەيان گەياندە ئەمىر (جەغفەرى كۆپى سولەيمان) وتى : فرىاكەون ، دايگرن بەسە باشەوئەندە ئەلى .. !! دواى ئەو ئىمام مالىك ئەببىنرا لە مەجلىسدا بەدەستەكەي ترى دەستەدەرچو شكاو سەقەتەكەي ھەل ئەگرت .. بەلام ئەم مىچنەتەبوو ھۆي بەرزبوونەوئەي پلەوپايەي ئىمام مالىك لایخاۋا رېزى زىاد لای خەلكى .

لەبارەى مالىكەو و تەوويانە

پېشەوا مالىكى كۆپى ئەنەس (ﷺ) ھىندە خاۋەنى پلەو پاىەو
فەزلى گەرەيە ، ھەموو ئومەتى ئىسلامى يەك پايان ھەيە لەسەرى
ئەويش گەرەيى و فەزلى ئەم پېشەوا خواناس و بلىمەتەيە بۆيە
پىۋىست بەشايەتى كەس ناكات لەبارەيەو ، بەلام ئەمە پاي ھەندىك
لەكەلە زانا يانە لەبارەى پېشەوا مالىكەو .

۱- پېشەوا مالىك لەبارەى خۆيەو ئەلى : ﴿ فتوام نەداو ھەتا
ھەفتاكەس شايەتيان بۆ زانايم نەدايە ﴾ .

۲- پېشەوا شافىيە ئەلى : ﴿ مالىك مامۇستامە ، لەو ھەو ەيلىم و
زانياريم وەرگرتو ە ﴾ .

۳- سوفيانى كۆپى ەينە ئەلى : ﴿ مالىك زاناى ئەھلى حىجازە ،
ھوججەتى زەمانى خۆيەتى ﴾ ..

۴- ئەوزاعى ئەلى : ﴿ مالىك زاناى زاناكان و موقتى ھەردو ھەرەمە ﴾

مامۇستاكانى پېشەوا مالىك

پېشەوا مالىكى كۆپى ئەنەس گەيشتو بەخزمەتى كۆمەلى لەتابەين
كە لەھاو ئەكانى پېغەمبەرى خواو زانياريان وەرگرتو ، لەو بەرپزانەش
﴿ نافع كە خزمەت كارى ئىين ەومەر ﴾ بوو ، مالىك خاۋەنى پلەيەكى
بەرزبوو لای نافع ، مالىك ئەلى :

﴿ ھەرچەندە منال بووم ، تەمەن كەم بوو ، بەلام كە ئەچوومە خزمەت
نافع لەسەر پلىكانەكە ئەو ەستار قەسى لە گەلدا ئەكردم ﴾ ..

جگه له نافع ، چهند ماموستایه کی تری هه بوو ، له وانه :

۱- هیشامی کوپی عوروه ی کوپی زویر .

۲- یه حیای کوپی سه عیدی نه نصاری .

۳- عبدالله ی کوپی دینار .

۴- نه بو زهینات عبدالله ی کوپی زه کوان ... وه چنده های تر

مه قام وپله ی نیمام مالیک

نه بو موسعب که هاو له ی پيشهوا مالیکه نه لی : ﴿ خه لکی

قهره بالغیان دروست نه کرد ، شان شانینیان بوو له بهر دهرگای مالیک دا ..

هه میشه له وه لأم دا نه یوت : به لی .. نه خیر . به بی نه وه ی که س لی

بپرسیت له کوپوه نه م وه لامت هیئا . !﴾

پيشهوا عبدالرحمن کوپی مه هدی که قوتابی نیمام مالیک بووه نه لی :

﴿ هیچ که سم نه دیوه به قه دهر مالیک خاوه نی هه بیته بوو بیت .. که س

نی یه هینده ی مالیک ژيرو عاقل بیت ، نه گهر وه لأمی پرسیارنکی

نه دایه ته وه له ترس و هه بیته ی نیمام مالیک که س جوړنه تی نه نه کرد

پرسیاره که دووباره بکاته وه .. سولتان و فرمان په واکان هه میشه سلیمان

لی ده کرده وه لی ده ترسان ، وه کو نیمام مالیک خوی نه فهرمویت :

﴿ که چومه ته لای هه پاشایه ک خوا هه موو ترس و هه بیته تیکیانی له دل م

لابردوه لییان نه ترساوم ﴾ ... نیمام مالیک هینده به ریزو گوره ییه وه

فهرموده کانی پیغه مبهری خوی ده گپراهه وه ، هه تا ده ست نوژی نه بوایه

فهرموده ی پیغه مبهری خوی باس نه ده کرد .. مه جلیسی نیمام مالیک

مه جلیسی وبقار وهیمنی بوه .. پیاوړنکی نه بیل و بهر زبوه .

هرگيز دهنګى بهر نه نه بيسترا له مه جليسى دا ، مه جليسه كاني دور بوون
له پوپا مايي و قسه ي بې كه لك .. هه يسه مي كوپي جه ميل نه لي : گويم لي بوو
(۴۸) پرسياريان كرد له نيمام ماليك ، (۳۲) جاريان ووتى نازانم ..

زانسته كاني نيمام ماليك

ماليك خاوه نى پله ي پيشه وايه تى په هابوه .. هردوو زانستى
﴿ وهى ﴾ له بهر بووه ، فه قيهو شاره زابوه تيا ياندا .. له بواري هديس
دا سوار چاكي مه يداني هديس بوو ، بهلكو سهر كرده ي سوار چاكانى
زانستى هديس بووه .. سهندى هديسه كاني نيمام ماليك پاسترين
سهنده . ﴿ ماليك له نافع و له نيين عومره وه ﴾ نه مه زنجيره ي نالتونى
پي ته و تربيت له پيوايه ت كردنى فرموده دا ... كه سيك له پله ي
﴿ سيقه ﴾ دانه بوايه ، نماليك فرموده ي لي ورنه ده گرت ، نه گوئى
له هه موو كه سى ته گرت .. نه قسه ي هه موو كه سيكي نه گنډايه وه ..
هاوه له كاني شايه تى وردبيني زوريان داوه بۇ پيشه و ماليك . نه وه تا
﴿ سوفيانى كوپي عينه ﴾ كه پيشه واي نه هلى مه كه يه نه لي :
﴿ بهر په حمه تى خواكه وى ماليك ، ناي كه توند بووه له په خنه گرتندا
له پوپا وانه ي فرموده يان پيوايه ت كردوه ﴾ .. هه وه ها ته يوت :
﴿ دلنيام دواى كوچى ماليك مه دينه ويران نه بيت .. عالمى تيا نامينى ﴾
پيشه و شافيعى له قوتاييه بهر پرته نه جيبه كاني نيمام ماليك بوو
نه فرموى : ﴿ ماليك نه گهر گوماني بكر دايه له فرموده يه هه موى په
نه كرده وه ﴾ له بواري فيقهو شرع دا بى وينه ي سرده مى خوى بوو ..
كهس نه بوو شان بدات له شانى ماليك هه تا كه يشته ناستيك بوو
به يه كيك له پيشه وايانى فيقه كه زور به ي خلكى شوين مزه به كه ي كه و تن

و پشتيان پى به ستوه .. نيمام نه حمده دى كوپى حه نېل نه فېرموى :
 ﴿ مالېك پېشه وای حه ديس و فيقهه ﴾ زانای خواناسيش ﴿ نه زرى كوپى
 عه بدول جه ببار ﴾ نه لى : دواى ﴿ ره بيهه ﴾ تنها نه ولاوه ﴿ نوسېوحى ه
 هيه ﴾ مه به ستى نيمام مالېكه ﴿ كه خاوه نى په نى پتېكراو بېت .

موطأى مالېك

نيمام مالېكى كوپى نه نس له تابيعى تابيعينه ، گه يشتو ته خزمه تى
 كومه لى له تابيعين و زانايانى مه دينه .. نه و سرده مه ش ، سرده مى
 راپه رېن و هه لمه تى نوسينه وهى سوننه بوو .. بويه نيمام مالېك هه ستا
 به نوسينه وهى ﴿ الموطأ ﴾ ..

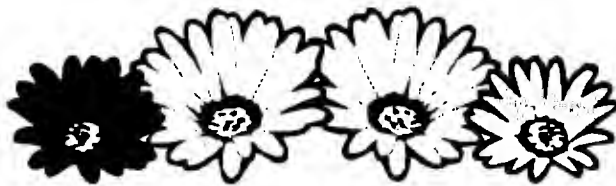
خه ليفه نه بوجه عفرى مه نصور به نيمام مالېكى كوپى نه نسى ووت :
 ﴿ كتيبىك بنووسه هه تا من خه لكى نيجبار بكم كه په پرده وى بكن .. ﴾
 نيمام مالېك دوو دلېوو له م كاره ، به لام نه بو جه عفرى مه نصور وتى :
 ﴿ بينوسه هېچ كه سېك نى به نه مړو له تو زانان تربيت ﴾ .. بويه نيمام مالېك
 ده ستى كرد به نوسينه وهى نه م كتيبېه ، تازه خه رېك بوو ته واو نه بوو
 له نوسينه وهى ، نه بو جه عفرى مه نصور كوچى دواى كرد .. هه روه ها
 نه بوجه عفرى مه نصور به نيمام مالېكى ووت : ﴿ نه م زانسته
 له كتيبىك دا بنوسه وه ، به لام خو ت به دور بگره له توندوتيزيه كانى نېن
 عومرو ناسان كارېه كانى نېن عه بباس ، ميانه په وانه بينووسه وهرچى
 هاوه لانى پېغه مېرى خواو نيمامه كان له سېرى رېك كه ووتون بينووسه
 تيايدا ... ﴾

جى نى سهرنجه هر نيمام مالېك ده ستى كرد به نوسينى كتيبى ﴿ الموطأ ﴾
 چه ندين كه سى تر له مه دينه دا ده ستىان دايه نوسينه وهى فيقهو دانانى

كتيب له بابې ټي كتيبې كې ئيمام مالېك .. بويه هېندى كېس به ئيمام مالېك
يان ووت : بۇ ھېندە خوت ھېلاك دېكەيت ؟ خو ئو ھېندېن كېسى تر
خېرىكى نووسىنمە ھې كتيبى لېم بابە تەن ئيمام مالېك فرمودى : ﴿ بيانھېنن
با بيانخوينمە ھې بزانم چيان نووسيو ھې ۱۹۰! ﴾ پاشان فرمودى : بە دلنئاييە ھې
بوتان دەرئەكە ھې ھېركارىك بە مەبەستى پەزامەندى خوا نەكرابى پايە دارو
بلند نابى ... !! كەچى ئو كتيبانە جگە لېكتيبە كې ئيمام مالېك ھېروەكو
خرابنە ناو بېرە ھې ، ھېچ دېنگوباسنيكيان نە ما و كەس نازانئ چيان ئى
بەسەر ھات ، ئەمەش بەلگە ھې دلسوزى ئيمام مالېكە ، كەلە ماو ھې چل
سالدا ئىنجا ئى بومە ھې لېنووسىنمە ھې ﴿ موٹا ﴾ .

كوچى دوايى ئيمام مالېك

پاش نە خوشيەك كە ﴿ ۲۲ ﴾ پوزى خاياند ، لېمانگى رەببىعولئە ھې
سالى ﴿ ۱۷۹ ﴾ ، پاش تەمەنيكى پرلە بەرەكەتى ﴿ ۸۶ ﴾ سالى ، پېشەوا
مالېكى كوپى ئەنەس گيانى پاكى سپاردو لېسەر وەسيەتى خوى جليكى
سپييان كرده كفى و لې گوړستانى ﴿ البقيع ﴾ بەخاك سپېردرا ...



(٥)

پیشوا نه‌بانی

پېشەۋا نەسائى

ناۋىس : (ئەحمەدى كوپى شوعەيىبى كوپى غەلى كوپى سىنانى كوپى بەحرە) ، بە (ئەبو عبد الرحمن) بانگ دەكراۋ شۆرەتى (نەسائى) بو ، چونكى لەشارى (نەسا) كەشارىكە لەشارەكانى خۇراسان لەدايك بوو ، نىعام نەسائى سالى (۲۱۵) ى كۆچى ھاتۆتە دىناۋە .. پىاۋىكى زۆر جوان و ھەلگەۋتوو بوو .. دەم وچاۋى بەۋىنەى چىرا پرشەى ھاتووہ .. بەھەيىبەت و خاۋەن و يقار بووہ .. نەسائى زۆر گرنگى بەخۇى داوہ .. ھەمىشە ھەزى لە خواردنى خۇش و جل و بەرگى جوان بووہ ، دووجار پېشەۋا نەسائى پۇستى قازىتى دادگاي ۋەرگرتووہ ، جارىكيان لەميسرو جارىكيان لە ھىمىص لەۋلاتى شام .. نەسائى ھەر لەمنالى يەۋە دەستى كردوہ بە ۋەرگرتنى زانبارى ، لەتەمەنى (۱۵) سالىدا ۋاتە لە سالى (۲۳۰) ى كۆچى چوو بۆ (بەغلان) بۆ خزمەتى ﴿ قوتەيىبەى كوپى سەعيد ﴾ سالىك و دوو مانگ مايەۋەۋ بېرىكى زۆر زانستى لەگەل خۇيدا ھىنايەۋە .. زۆر زىرەك و بەتۋانابووہ ، لەتىگەيشتن و ھىفظدا ۋىنەى كەم بووہ ... ھاۋكات زۆر وورد كارو بەسەرنج بووہ .. چوۋەتە خزمەت زانا مەزنەكان ، لە مەجلىسى پېشەۋاكاندا ئامادەبووہ ، زۆر قەرمودەى لەبەرگردوہ ، زۆرى تىرىشى نووسىۋە .. ھەتا بوو بە پېشەۋاۋ پېشەرەۋ لە زانستى قەرمودەدا .. بەتايىبەتى كە بەنيەتى پاك و بۇخواسولخانەۋە دەست بەكاربوو ، ئىتر نەستىرەى پېشەۋا نەسائى لە درەۋشانەۋەدا بوو لە ئاسمانى زانست دا جىۋى سەرنجە پېشەۋا نەسائى چەشكىن بووہ لە بوارى نووسىنەۋەى ئەۋ ھەدىثانەى كە (زەعيفن) .

هر وړه کو چوڼ فرموده صه حجه کانی نویسیوه ته وه .. نه ویش بو شه وه ی وریابین و له ره خنه گرتندا خاوه نی به لگه ی ناشکراو دیاربین ، نه که به مه به سستی کومهل کردنی فرموده کان .. پیښه و نه سائی خاوه نی عه قیده یه کی دروست و دوور له بیدعه بوه .. نوسراوه کانی به لگن له سهر عه قیده ی بی خهوشی هم زانا خواناسه .. خو په وشتی جوان بوه ، به رده وام به شه و وپوژ خه ریکی عیبادت بوه .. پوژ ناپوژیک به پوژو بوه .. زور په یوه ست بوه به حج و جیه اوده .. پیښه له خه س چاکسائی دابوه .. خوی پاراستوه له نړیک کهوتنه وه له دهرگای سولتان و فرمان په واکان .. ﴿ محمدی کوپی موسی ی مامونی ﴾ هاوه لی نه سائی ته فرموی : ﴿ بیستم هندی که س ره خنه و تانه و ته شهریان نه گرت له پیښه و نه سائی ، چونکه کتیبی (الخصائص) ی نویسیوه ، که تایبه ته به فزل و بلندی مه قامی پیښه و (عه لی کوپی نه بو تالیبه وه) (ﷺ) ، به لام فزل و چاکه کانی هر دوو گه وړه و پش سپی (نه بویه کرو عومر) ی نه نویسیوه .. نه مه م عهرزی ئیمام نه سائی کرد ، له وه لامدا فرموی : کاتیک چوومه شاری دیمه شقه وه بینیم زوربه یان تووشی لادان بوون و له باره ی (عه لی) یه وه خراب نه لین ، (الخصائص) م نووسی به و هیوا یه ی خوا هیدایه تیان بدات .. پاشان نه سائی کتیبی (فضائل الصحابة) ی نووسی ..

گه شته کانی

نه سائی گه شتیکی فراوانی کرده ، به دوا ی فیروونی زانیاری دا .. له گه شته د زانیانې نیسلا یی له پوژ ه لاته وه بو پوژ شاوی ته ی کردووه و له زاناو حافیزه کان سوودی وهرگرتوه .. له ولاتانه ش :

۱- خوراسان .

۲- عیراق (بغداد ، کوفه ، به صره)

۳- ولاتی شام

۴- حیجاز .

۵- جهزیره .

۶- ثغور (سنووری ولاتی شام له گهل رۆم دا) .

۷- پاشان نه سائی له میصر سه قام گیر بوو له (زقاق القنادیل) .

نوسراوه‌کانی

نه سائی هه موو زانسته‌کانی له دوو تووی نوسراوه‌کانی دا
تۆمار کردوه ، که هه ندی لهو نوسراوانه به‌گه‌نجینه و سامانیکی گه‌وره‌ی
نیسلام و موسولمانان دائه‌نریت و مایه‌ی سود و قازانجه بۆ نه‌وه‌کانی
موسولمانان له جیهاندا ، ئه‌مه وێرای ئه‌وه‌ی که ناو و شوهره‌تی پیشه‌وا
نه سائی به‌رزو پیروژ پاگرتووه به‌ درێژایی زه‌مانه .. نوسراوه‌کانی نه سائی
زۆن ، به‌لام هه‌ندیکیان ون بوون و دیار نین ..

﴿ ئیبن که‌ثیر ﴾ ده‌فه‌رموی : ﴿ له نوسراوه‌کانی نه سائی دا
وورده‌کاری و راستگۆزی و ئیمانداری و زانسته و عیرفان و حیفزی بی
ئه‌ندازه‌ی ﴾ نه سائی ﴿ مان بۆ دهرئه‌که‌وێت له‌و نوسراوانه‌ش :

۱- ﴿ السنن الصغری ﴾ ، لای هه‌ندیك له‌زانایان به (المجتبى)

ناسراوه و به‌یه‌کێك له شه‌ش بئه‌ماکانی فهرموده دائه‌نریت .

۲- ﴿ السنن الکبری ﴾ ، هه‌ندیکی چاپ کراوه .

۳- ﴿ الکنى ﴾ ، ده‌ست نووسه .

- ۴- ﴿فخاصص علی﴾ / چاپ کراوه .
 - ۵- ﴿عمل الیوم واللیلة﴾ / چاپ کراوه .
 - ۶- ﴿التفسیر﴾ / چاپ کراوه .
 - ۷- ﴿الضعفاء والمترهکون﴾ / چاپ کراوه .
 - ۸- ﴿تسمیة فقهاء الامصار﴾ / چاپ کراوه .
- چهند نوسراویکی نه‌سائی که ونبوون و سؤراخیان نی‌یه:

- ۱- ﴿مسند علی بن ابی طالب﴾
- ۲- ﴿اسماء الرواة والتمیز بینهم﴾
- ۳- ﴿الجرم والتعذیل﴾
- ۴- ﴿الانغراب﴾
- ۵- ﴿الاخوة﴾
- ۶- ﴿مسند حدیث مالک﴾

ماموستناکانس

نه‌سائی ، وه‌کو قوتابی‌ه‌کی گوی پرایه‌ل ، گوی بیستی فهرموده‌بوه و له‌م زاناخواس و بلیمه‌تانه ، که‌ئه‌مه ناوی هه‌ندیکیانه ﴿ئیسحاقی کوپی پراهه‌وه‌ی ، هیشامی کوپی عه‌عمار ، بیشری کوپی هیلالی سه‌ووان ، یه‌حیای کوپی موسی ، عیمرانی کوپی موسای قه‌زاز ، ئیسحاقی کوپی شاهین ، البزار ، مجاهدی کوپی موسی ، یوسفی کوپی عیسی زوهری﴾ وه‌چه‌نده‌های تر ..

قوتابیه کانی

نهم زاته بهرېزانه ، له پېشېهوا نه سائی یه وه فرموده یان ریوايهت
 کردوه : ﴿ابو بشر الدولابي ، ابو جعفر الطحاوي ، الاسيوطي ، عبدالکريم
 النسائي ، ابو بکر ابن الحداد الشافعي ، حمزة بن محمد الكناني ،
 سليمان بن احمد الطبراني ...﴾ وچه ندهای تر ..

نه سائی وشایه تی زانایان

ژماره یه کی زور له ماموستاو زانایانې هاوشانی نیمام نه سائی و
 قوتابیه کانی شایه تی پېشپړه وی و نیمامه تی و زانایان داوه بۇ نهم نیمامه
 خواناسه ، بۇ نمونه :

۱- ﴿حافظ نه بو علی نيسابوری﴾ قوتابی نه سائی نه لی : ﴿نه سائی له
 پېشپړه وایانې موسولمانان بو﴾ ..

۲- ﴿نه بو به کر چه دادی شافعی﴾ قوتابی نیمام نه سائی نه لی :
 ﴿نه سائیم قبول کردوه وهك (حوجه يهك) له نیوان خوم
 و خوی گهره دا﴾ ..

۳- زه هبې نه لی : ﴿نه سائی دهریای زانست و تیگه یشتن و بینایی و ورد
 بیني و ره خنه گرتن و باش نووسینه﴾ ..

۴- ﴿داره قوتنی﴾ نه لی : ﴿نه بو عبدالرحمن له هه مو نه و که سانه ی له
 بواری فرموده دا کاریان کردوه له پېشتره﴾ ..

میچنه ته کانی

پیشه وانه سائی وهکو هموو پیاوه گه وره و ماقوله کانی ئه م
 میلله ته ، وهکو زانا ومه شخه ل دارانی ئیسلام و موسولمانان ، له تانه و
 ته شهر .. نازار ونه شکه نجه ومیچنه ت وناپه حه تی بی بهش نه بووه ، به هوئی
 حه سودی ناحه زانه وه تووشی کیشه و ته نگ وچه له مه هاتووه .. بویه
 تومه تی ﴿ ته شه یوع ﴾ واته شیعه گهریتیان دایه پائی ، له نه نجامدا
 ناپه حه تی و خه فه تیکی زوریان بو دروست کرد که بوه هوئی له دنیا
 دهرچوونی ، هوکیشی ته نها ئه مهنده بوو که ئیمام نه سائی چوه وولاتی
 شام بینی خه لکی لهوئی لایان داوه وزیاده پره وی نه کهن له خو شه ویستی
 مه عاویـــــه دا (ﷺ) پـــــتر لـــــه خو شه ویستی ئیمـــــام
 ﴿ عه لی کوپی نه بوتالیب ﴾ (ﷺ) ..

بویه به باشی زانی کتیبیک بنوسی تیايدا باس له فه زانیل وپله و
 مه قامی عه لی بکات ، هه تا بگه رنه وه پره یه ی نه هلی سوننه ت و
 له و راستیه لانه دن که پله و پایه ی ئیمام عه لی هینده به رزه ، دوا ی هه رسی
 هاوه لی گه وره ﴿ نه بو به کر وعومر وعوسمان ﴾ فه زلی که سی تر بدریت
 به سه ریا .. ئیمام نه سائی ، کتیبی ﴿ الخصائص ﴾ ی نووسی و زور لی زانانه
 باس له مه ناقبی ئیمام عه لی نه کات .. دوا ی ئه م کتیبه ، هه ستا به نویسن
 ﴿ فه زانی هاوه لان ﴾ بو نه وه ی تومه تی شیعه گهریتی نه دریته پال، به لام
 باسی معاویه ی تیا نه کردوه .. ناحه زانی ئه م زانا خواناسه به رده وام بوون
 له سه ر ناشوب نانه وه ولیتنه چیتی هه تا ئیمام ﴿ نه سائی ﴾ یان له مزگه وت
 وه دهرنا وبهره مه که که شار به دهریان کرد ، لهوئی به نه خو شی گیانی پاکی سپارد ..

﴿ حافظ ئیبن عساکر ﴾ نه‌لی : ﴿ ئەم باسه به‌لگه‌ی نه‌وه‌نی‌یه
(ابو عبد الرحمن) باوه‌ری باش نه‌بووه بهرام‌بەر (معاویه‌ی کوری
نه‌بو سوفیان) به‌لکو ته‌نها نه‌وه‌نده‌یه باسی نه‌کردوه .

زانسته‌کانی نیمام نه‌سانی

نه‌سانی خاوه‌نی زانست و پۆشنیبری‌کی فراوان بسوه
له‌شه‌ریعت دا .. قورئانی له‌زانایانی قورئانه‌وه وەرگرتوه .. گوێ بیستی
فرموده‌کان بووه له‌ئه‌ه‌لی حه‌دیسه‌وه .. بۆیه بوه دارای زانست و مه‌عریفه‌ی
هه‌مه‌چه‌شنه له‌ ئاینی پی‌رۆزی ئیسلام دا ، له‌و زانستانه :

١- زانستی فرموده : له‌ بلیمه‌ته‌کانی ئەم زانسته‌بووه .. ته‌نانه‌ت شان
شانینی له‌گه‌ل بوخاری دا کردوه .. هه‌تا گه‌یشه‌ ئاستیک بووه پیشه‌وای
خه‌لکی و ده‌فری زانیاری، له‌گه‌ل تیگه‌یشتن و مه‌عریفه‌ی فراوان
له‌گێڕانه‌وه‌ی فرموده‌و پراویه‌کان .. به‌باشترین شیوه ته‌حقیق و بژاری
کردوه .. فرموده‌ سه‌حیحه‌کانی جیا‌کرده‌وه و به‌چاکترین شی‌وان پزائینی
فرموده‌کانی پیغه‌مبهری خ‌وای کردوه (ﷺ) .

٢- زانستی سه‌رناسی و جهرح و ته‌عدیل : له‌م هونه‌ره‌دا که‌م وینه‌بووه ..
به‌جوانترین شیوه‌ ده‌سته‌واژه (جهرح و ته‌عدیلی) نه‌کرد و پوونی
نه‌کردوه .. زۆربه‌ی زانایانی د‌وای خ‌و‌ی پشتیان به‌ ست‌و‌وه به‌تیبینی و
قسه‌کانی .. نه‌سانی زۆر توند‌بو‌وه له‌په‌خه‌ گرتن له‌پراویه‌کان . ته‌نانه‌ت له
نیمام (بوخاری و موس‌لیم) مه‌رجی سه‌خت تری داناوه .. نه‌سانی له‌م
زانسته‌دا له‌و په‌ری ووردکاری و ئیحتیات کردندا‌بو‌وه ،
﴿ نه‌بو‌یه‌ع‌ل‌ای خ‌ه‌یلی ﴾ نه‌لی : ﴿ قسه‌کانی نه‌سانی پشتی پی‌ی
ده‌به‌ست‌ریت له‌ جهرح و ته‌عدیل دا ..

۳- زانستی عیله‌ته‌کانی فرموده : نه‌سائی مه‌لوانی ده‌ریای قولی نه‌م زانسته بووه .. نه‌وپه‌ری شاره‌زایی تیا‌ه‌بووه .. به‌توانابوه له‌ زانینی په‌نه‌انیه‌کانی نه‌م زانسته‌دا .. شاره‌زایی فراوان له‌ پښاکانی گټ‌پرا‌نه‌و‌ه‌ی فرموده‌و پله‌ی پ‌ا‌و‌یه‌کان زو‌ر پی‌و‌یسته‌ بو‌ فی‌ریوونی نه‌م زانسته و به‌هره‌مه‌ندبوون لی ..

۴- زانستی فیهه : ﴿ دارقوتنی ﴾ نه‌لی : ﴿ نه‌سائی شاره‌زاترین فیهه‌ی میصر بووه له‌ سه‌رده‌می خویدا ﴾ ..

﴿ حاکم ﴾ نه‌لی : ﴿ نه‌سائی له‌ فیهه‌ی فرموده‌دا زو‌ری ووتوه .. هر‌ک‌س‌ی دیق‌قه‌ت بگری له‌ سونه‌نه‌کانی سه‌رسام نه‌بی له‌ قسه‌کانی ... نه‌سائی ده‌رنه‌که‌وتوه سه‌ر به‌ یه‌کیک بی‌ت له‌مه‌زه‌به‌ فیهه‌ی په‌ ناسراوه‌کان هر‌چه‌نده‌ شافعی‌یه‌کان له‌ خو‌یان حسابی نه‌که‌ن چونکه‌ له‌ میصر ا‌ژ‌یا‌وه و له‌ ها‌وه‌لانی شافعی فیهه‌ی و‌ه‌ر‌گرتوه به‌لام پی‌نه‌چی له‌ سه‌ر ره‌ویه‌ی نه‌لی حدیث بی ..

سونه‌نی نه‌سائی

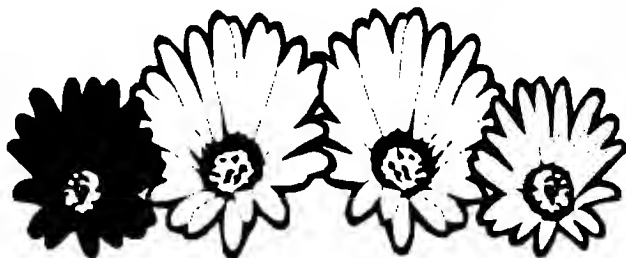
نیمام نه‌سائی یه‌کیکه‌ له‌ که‌له‌ زانایانې ناودارو به‌هره‌دار له‌ زانسته‌کانی حدیث‌دا .. له‌م زانسته‌دا نه‌رکی زو‌ری کټ‌شاوه ، نوینی زو‌ری تو‌مار کرده ، له‌مه‌موونوسراوه‌کانی گرن‌گتر که‌ پوخته‌ی زانسته‌کانی نه‌سائی په‌ کتیبی ﴿ سونه‌نه ﴾ .. هر‌چه‌نده‌ لای زانایان نه‌م کتیب‌ه‌کراوه به‌دو به‌شه‌وه ، یه‌ کیکیان ناسراوه‌ به‌ ﴿ السن‌ الصغری ﴾ و نه‌وی تریان به‌ ﴿ السن‌ الکبری ﴾ ناسراوه .. ﴿ محمدی کوپی معاویه‌ی کوپی نه‌حمر ﴾ نه‌لی : نه‌سائی وتویه‌تی :

﴿ كتيبي سونەن نۆربەى صەحيحە ، ھەلبەرزاردەى ئەم كتيبە
كەناوى (موحتەبايە) ھەمووى صەحيحە ﴾ .

﴿ ئىبن ئەئىم ﴾ لە (جامع الاصول) دا ئەلئى : ﴿ ھەندىك
لە فەرمان پەواكان لە نەسائىيان پەرسى : ئايا كتيبي (سونەن) ھەموى
صەحيحە ؟ ، ئەويش ووتى : (نە) .. وتيان باشە ھەرچى صەحيحە بۆمان
جىياكەرەوہ و بىنوسە .. ئەويش (موحتەبا) ى نووسى .. ھەر فەرمودەيەك
عيللەت لە سەنەدەكەيدا بووبى نەينوسىوہ تيايدا ..

كوچى داوايى

پاش تەمەنىكى پەرلەبەرەكەتى (٨٨) سالى كە نۆربەى ژيانى لە
خزمەت كردنى پەيامى يەكخواناسى و پابەندبوون بە سەرچاوەى پاكى
ئەم دىنەوہ .. پاش مىحنەت و ناپەحەتى نۆر كە ناحەزان بۆيان ھەلبەست
وہكو ﴿ دارە قوتنى ﴾ ئەلئى ﴿ داوى مىحنەتەكەى داواى كرد بىبەن بۆ
مەككە .. بەنەخۆشى گواستيانەوہ بۆمەككە و لە مانگى صەفەرى سالى
(٣٠٣) ى كوچى دا بەشەھىدى سەرى نايەوہ .. خوالئى خۆش بىت و پلەو
پايەى بەرزىكاتەوہ لە بەھەشتى بەرىن دا لە خزمەتى پىغەمبەرى خوا ﴿﴾
وھاوہ لە بەرىزەكانى دا ..



(٦)

پیشو او نه یو داو

پيشهوا نه بوداود

ناوې : سلېمانى كورې نه شعەسى كورې غەمره ﴿ ناسراوه به
 ﴿ نه بوداود ﴾ سالى (۲۰۲) ى كۆچى لهدايك بووه له ولاتى
 ﴿ سهجستان ﴾ ...

نه بوداود هر له منالېهوه بليمه تى و زيرەكى بى نه نندازى
 پيوه دياربوه ، كۆمه لگى نه و سهرده مه پشتيوانيكى باش بووه بۆ هاندانى
 نه بوداود و سهركه وتنى له بوارى زانيارى دا . چونكه نه و سهرده مه ،
 سهرده مى زانست و زانيارى و گرنگى دان بووه به زانايان له جيهانى
 ئيسلامى دا .. هر له منداليه وه سهر قالى فيربوونى (فهرموده كانى
 پينغه مېرى خوا) ﴿ ﴾ بووه و له ولاتى سهجستان و چوار دهورى دا
 فهرموده ى زورى بيستوه .. له تهمنى ههژده سالى يه وه كه وتۆته گشت و
 كهړان به دواى فيربوونى زانيارى فهرموده كانى پينغه مېرى خوا دا ﴿ ﴾ .
 پتر له (۵۰۰) ههزار فهرموده ى له بهر كرده و بووه ته ماده يه كى باش بۆ نه و
 كتىبانه ى كه نوسيوويه تى و موسولمانان سوودى لى وهرده گرن .

گه شته كانى

نه بوداود چه ندين ولات گهړاوه به دواى زانيارى دا ..
 له ههژده سالى دا واته له سالى (۲۲۰) ى كۆچى دا (سهجستان) ى
 بهجى هينلاوه و هاتۆته عىراق و شام و مصر و حىجاز و خوراسان ، ههتا
 له شارى (به صره) دا جيگيربووه و هر له وېش كۆچى دواى كرده ..

زانستې نه بوداود

نه وهی به ووردی سهرنج بدات له نوسراو زانسته کانی ﴿نه بوداود﴾ ،
 بوی دهرده کهوینت که تاج رادهیهک بلیمهت و پسرپوړو سرکه وتووبوه ،
 خاوهنی بینایی یه کی به هیزو تیروانینیکی وورد بووه له بواری ﴿سوننه و
 قورشان﴾ دا .. به تاییه تی له بواری فرموده کانی پیغه مبهری خوا ﴿﴾ دا
 شاره زابووه .. هردو نیمام ﴿موحه ممدی کوپری نیسحاقی صاغانی و
 نیراهیمی حربی﴾ ده لاین : ﴿زانستی حه دیت نه رم بووه له بهر دهستی
 نه بوداود دا ، هرچون ناسن نه رم بووه له بهر دهستی داود پیغه مبهردا
 ﴿ﷺ﴾ هروها نه بوداود له زانستی (جرح وته عدیل) دا شاره زابووه ..
 سهرناسینکی بلیمهت بووه ناو نه سبب و مردوو زیندووه کانی به ناسانی
 ده ناسی .. به تاییه تی که نه بوداود شاگردو قوتاییه کی زیره کی
 ﴿نه حمه دی کوپری حه نبل و یه حیای کوپری مه عین و ئین مه دینی﴾ بووه .

زانستې عیله تنی حه دیت

نم زانسته قورس و پر له کیشه یه .. نه بوداود به توانا بوه تیایدا ..
 به ناسانی قوفله کانی شکاندوه و په ی به نهینی و ورده کاریه کانی
 بردوه له کتیه ناوداره کی ﴿السنن﴾ دا چندين باسی گرنگی کردوه ..

زانستې فیه

هروک نه بوداود له زانستی حه دیس دا شاره زابووه ، به هه مان شیوه
 له زانستی فیه و شهرع دا بلیمهت بووه .. ماوه یه کی زور قوتاییتی و
 هاوه لیتی (نیمام نه حمه دی) کردوه له باره ی ورده کاریه کانی
 شهرعه و پرسیاری لیکردوه ..

ماهوستانکاني

له‌خزمت ده‌يان زانای ناودارو له‌چندین وولاتدا زانستی وەرگرتووه ،
له‌وانه ﴿ سوله‌يمانی کوږی حهرب ، نيسحاقی کوږی راه‌وهی ، نه‌حمدهی
کوږی حنه‌بل و عه‌لی مه‌دینی ، یه‌حیای کوږی مه‌عین و یه‌حیای کوږی
شوهریخ ، قوته‌یبه‌ی کوږی سه‌عید و چنده‌های تر ۰﴾

قوتابیه‌کانی

چندین زانای بلیمه‌ت ، قوتابیتي و به‌رده‌ستی نه‌بوداودیان کردوه و
له‌کانیاوی نه‌م زانایه زانستیان هه‌لگوزیوه .. ، له‌وانه‌ش : ﴿ پیشه‌وا
نه‌سائی ، نه‌بو به‌کری کوږی نه‌بی دنیا ، محمدی کوږی یه‌حیای سه‌ولئ ،
نه‌بو حامدی نه‌صبه‌هانی ، نيسحاقی وهراق ، نه‌حمدهی کوږی یاسینی
هه‌ره‌وی ، .. عبدالله ی کوږی یه‌عقوب .. هتد ﴿
زانای ناودار (نيسحاقی کوږی هارون) نه‌لی : ﴿ نه‌بوداود له
دونیادا خوا بو‌حه‌دیش دروستی کردوه له‌قیامه‌تیش دا بو‌یه‌ه‌شت
دروستی کردوه ۰﴾

نه‌بو عبدالله ی کوږی مه‌نده نه‌لی : ﴿ نه‌وانه‌ی ته‌خریجی
حه‌دیشیان کردوه و بژاریان کردوون چوارن : بو‌خاری و موسلیم و
نه‌بوداود و نه‌سائی ۰﴾

سه‌ملی کوږی عبدالله ی ته‌ستری هاته‌خزمت نه‌بوداود ، وتی : ﴿ دلوايه‌کم
مه‌یه ، نه‌بوداودیش فرمووی بلئ : وتی نایلیم هه‌تاوه‌عدم نه‌دمیتی بۆم جی به‌جی بکه‌یت ..
وتی : باشه بلئ ، وتی : نه‌و زمانه‌ت دهر بینه که فرموده‌ی پیغه‌مبیری خوات پی‌زیوايه‌ت
کردوه ، با ماچی بکه‌م ، نه‌بوداود زمانی دهرمینا و سه‌ملی کوږی عبدالله زمانی ماچ کرد ۰﴾ ..

﴿ ئەبو ئەحمەد مودەھەق ﴾ كە دەلى عەھدى خەلىفە بوو لە بەغدا، پاشا كاتىكى درەنگ و دواى نويزى مەغرىب ئەچىتە مزگەوت بۇ خزمەتى ئىمام ئەبوداود ، ئەبوداود ئەفەرمى : ﴿ ئەو چۆن جەنابى ئەمىر بەم درەنگ وەختە ھاتوو بە مزگەوت ؟! وتى : داوا لە جەنابتان ئەكەم بچن بۇ بەصرە بۇ ئەوئى لەوئى جىگىرىيت و لەھەمو لايەكەو قوتابيانى زانست بىنە خزمەتت بۇ وەرگرتنى عىلم ، چونكە تۆ ئەتوانى بەصرە ئاودەن بگەيتەو ، چونكە ئىستە چۆل و ئرانە و ئاودەنى تيانىيە ﴾ !! ھەرەھا داوا كارم مەجلىسى عىلم دابنىئى ھەتا خەلك لە زانىارىت بەھرەمەند بىن .. پاشان مەجلىسى تايىبەتى بۇ منالەكانم دابنىئى چونكە كۆرەكانى من كۆپى ئەمىن تىكەلى خەلكى عامەو پەشۆكى نابن .. ئىمام ئەبوداود وتى : دوانى يەكەميانم قبولە .. بەلام زانىارى مولكى ھەموو كەسىكە ، ھەژار و دەولەمەند . كەسدار و بىكەس فەرقيان نىيە .. ئەبى كۆرەكانى تۆش بىن لەگەل خەلكى دا گوئى بگرن و فېرىبن ..

بەم شىئوئە منالەكانى ئەمىر ئەھاتن لەگەل خەلكى دا لە مەجلىسەكانى ئەبوداودا فېرى زانىارى دەبوون و مەجلىسەكانى ئەبوداود شارى بەصرەئى ئاودەن كەردەو .

كتىبەكانى ئەبوداود

- ١- ﴿ السنن ﴾ لەھەموو ولاتانى ئىسلام دا چاپ كراو .
- ٢- ﴿ المراسيل ﴾ زىاد لە جارئك چاپ كراو .
- ٣- ﴿ المسائل ﴾ (پرسیارەكانى ئەبوداودە لە ئىمام ئەحمەد) .
- ٤- ﴿ كتاب الزهد ﴾ دەست نووسە .. وەچەندەھا كىتیبى تر .

ښه‌و ښه‌بوداود چه‌ندین نوسراوی تری هیه‌ که (ون بوون) و
سهروشوینیان نی‌یه

۱- ﴿الناسخ والمنسوخ﴾

۲- ﴿كتاب القدر﴾

۳- ﴿فضائل الأنصار﴾

۴- ﴿دلائل النبوة﴾ وچه‌ند سهرچاوه‌و کتیبینکی تر...

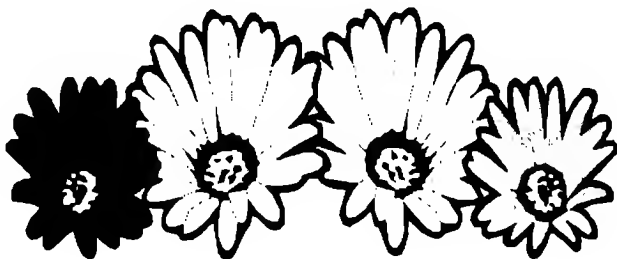
له‌باره‌ی ﴿ښه‌بوداود﴾ هوه وتویانه

۱- ﴿عبدالرحمن ی کوږی ښه‌بوحاته‌م﴾ : ښه‌بوداود (سيقه‌یه) .

۲- ﴿ښه‌حمه‌دی کوږی محمدی کوږی یاسین﴾ : ښه‌بوداود له
سوارچاګانی ه‌دیده .

۳- ﴿ثین حیببان﴾ : ښه‌بوداود یه‌کینکه له‌پیش‌ه‌واګانی ناوداری دونیا له
فیقه‌و عیلم و وهرع سوننه‌ت دا .

۴- ﴿حاکمی نیسابوری﴾ : داود پیش‌ه‌وای ښه‌نی ه‌دیده
بی‌رکابه‌رو مونافیس .



سونه‌نی نیمام نه‌بوداود

ناشکرایه که نه‌بوداود به‌پرزترین قوتابی و شاگردی نیمام نه‌حمه‌دی کوپی حه‌نبه‌ل بوه ، به‌همان شیوه له حه‌دیس و زانسته‌کانی سودی دیوه . بۆیه نیمام نه‌بوداود فەرموده ناسیکی به‌تواناو شرع زانیکی ئی‌هاتوو بوه .. نه‌بوداود پچه‌شکینی کردوه له نویسنه‌وه‌ی ئهم کتیبه‌دا . چونکه زانایانی پیش نه‌بوداود که نه‌وانیش کتیبی تایبه‌تی فەرموده‌یان نه‌نوسی له‌گه‌لی‌دا مه‌وعیزه‌و ئاداب و داستان و ده‌نگ و باس و چه‌ندین باب‌ه‌تی‌ترین یاداشت کردبوو . تنها نیمام نه‌بوداود بوو که له‌کتیبه‌که‌ی‌دا سونه‌نه‌ صه‌حیحه‌کانی نویسیوه به‌ته‌نهاو به‌بی‌ نه‌وه‌ی هیچ باب‌ه‌تیک‌ی تری له‌گه‌ل‌دا بنوسی .

نه‌بویه‌کری کوپی داسه که قوتابی نیمام نه‌بوداود بوه نه‌گیریت‌ه‌وه له نه‌بوداودی مامۆستایه‌وه که وتویه‌تی : ﴿ ٥٠٠ 》 هه‌زار فەرموده‌ی پیغه‌مبه‌ری خوام نویسیوه‌ته‌وه (ﷺ) به‌لام ﴿ ٤٨٠٠ 》 فەرموده‌م ئی‌گول بزۆر کردوه و له‌م کتیبه‌دا نویسومه‌ته‌وه . ﴿ خه‌تابی 》 نه‌لی : کتیبه‌که‌ی نه‌بوداود به‌ره‌نجامی کوکردنه‌وه‌و پوخته‌ کردنه‌وه‌ی کتیبه‌ گه‌وره‌کانی فەرموده‌و فیه‌قهن ، پیش نه‌وو دوا‌ی نه‌ویش که سمان نه‌دیوه وه‌ک نه‌بوداود له‌م خزمه‌ته‌گه‌وره‌انه‌ی کردبیت . نیمام نه‌بوداود سودمه‌ندبوه له چه‌ندین نوسراوی پیش خو‌ی له‌ گرنگ‌ترینیان ﴿ الموطأ 》 ی نیمام مالیک ، جامعی سوفیان ، نوسراوه‌کانی وه‌کیح ، کتیبه‌کانی نه‌حمه‌دی کوپی حه‌نبه‌ل و حه‌سه‌ن نه‌له‌هلوانی وه‌چه‌ندینی تر .. ﴿

جی ی سهرنجه نه بوداود نه م کتیبه ی به شیوازیکی ناسان و پوهان
نوسیوه ، به مبهستی سود گه یانندن به خه لکی ، نه مش به لگه ی نیه ت
پاکي و دلسوژی بوه بو خوا ی پروهردگار .. کاتیک نه بوداود له
نوسینه وه ی کتیبه به ناوبانگه که ی ﴿السنن﴾ بوه وه خستیه به ردهستی
نیمام نه حمده ی کوپری هنبهل نه ویش ده ستخوشتی لیگردو به لایه وه
باش بوو .

نه بوداود نه فرمویت : ﴿نیو ملیون فرموده ی پیغه مبهری خوام له بهر
کړدوه ، له م کتیبه دا واته (السنن) چوار هزارو هه ش سده ده ديسم
نوسیوه که له و نیو ملیون ده ديسه گولبرترم کړدوه ، نه وه ی هه حیج و
نزيك نه بوبی له (هه حیج) ه وه نه منوسیوه .. هه روه ها نه بوداود
نه فرموی : نه م چوار فرموده ی به سه بو دینی مروقی خواناس :

۱- ﴿الاعمال بالنیات﴾ ..

۲- ﴿من حسن اسلام المرء تركه مالا يعنيه﴾ ..

۳- ﴿لا يکون المؤمن مؤمنا ، حتی یرضی لایه ما یرضی لنفسه﴾ ..

۴- ﴿الحلال بین .. والحرام بین﴾ ..

کوچی دواپی

زانای خواناس و شوپړه سواری مهیدانی ده ديسه گانی پیغه مبهری خوا
(ﷺ) نه بوداودی سه جستانی له سالی (۲۷۵) ی کوچی له ته مهنی ﴿۷۳﴾
سالی دا گیانی پاکي بهر وه به هه شتی بهرین فری و دای له هه قی بال ..
له شاری به صره گیانی پاکي سپارد خوا لی پازی بیست و
بیخاته بهر په حمه تی خو یه وه .

(۷)

پیشده‌وا ئیمین عاچه

زانای ناوداری همدیت

﴿نېین ماجة﴾

ناوی ﴿محمدی کورې یهزیده﴾ ، ناسراوه به (نېین ماجة) ..
 ماجة له قه ب وشوهره تی (یهزیدی) باوکی بووه .. خویشی به (نېین ماجة)
 ناسراوه . له بهر نه وهی خه لکی شاری قهزوینه له ولاتی فارس ، پسې
 شهوتری ﴿قهزوینی﴾ .. سالی (۲۰۹) ی کوچی له شاری قهزوین و له
 مالیکی خانه دان و نه جیب و ناسراودا که خاوه نی پلر پایه یه کی زور بوون
 هاتوته دنیاوه .

نېین ماجة به پړه وهی پیاوچاک و خواناساندا پړیوه .. خاوه نی
 عه قیده یه کی پاک و نیمانیکی بهرزو خو پړه وشتیکی جوان و خاوین بوه ..
 نوسراو زانسته کانی بونه ته خیروبیر و موسولمانان سودیان لی وهرگرتوه ،
 له وورد بونه وه له ﴿سونه کانی﴾ نېین ماجة بومان دمرده کړی که چ
 ه لکه وتوو پاریزگار و خواناسیک بووه ، خاوه نی کتیبی ﴿السنن﴾ ه که
 (۱۵۰۰) باب به .. چوار هزار فرموده ی پیغه مبری خوی تیایه (ﷺ) ..

قوناییه کانی نېین ماجة

له و که سانه ی که فرموده یان له نېین ماجة وه ریوایت کردوه نه مانه :

- ۱- ﴿محمد بن عیسیٰ البیهی﴾
- ۲- ﴿ابو الطیب البغدادی﴾
- ۳- ﴿علی بن ابراهیم القطان﴾
- ۴- ﴿احمد المدینی﴾ .. وچه نده های تر ..

گەشتەکانى ئىبن ماجە

هەروەكو سوننەتى فىرخواز و قوتابيانى زانست له هەموو سەردەمىكدا ، ئىبن ماجە ولاتى خۆى به جى هىلاوه و ولتان گەراوه بـۆ گوى گرتن و فيربوون ، هەتا توانى زانستىكى زۆر كۆبكاتهوه و پاشان له ولاتى خۆى كه (قەزوينه) نيشته جى بوو ، وازى له گەشت و گەران هىنا .. لهو ولتانهى كه ئىبن ماجە گەراوه و سەردانى كردون :

١- خوراسان . ٢- عىراق . ٣- حىجاز . ٤- شام . ٥- مصر .
وه چەندهاى شارى ئەم ولتانه .

فىربوونى زانبارى

ئىبن ماجە دەستى كرد به خویندنى زانست و سەرەتای قوتابىتى له ولاتى خۆیدا له (قەزوين) دەست پىكرد .. له سەر دەستى زانای به پىرز ﴿ على كبرى محمدى تەنافسى ﴾ خویندنى دەست پىكردوه .. بەردەوام بووه له خویندن له خزمەتیا ، (تەنافسى) ى مامۇستای ئىبن ماجە كۆچى دواى ئەكات له سالى (١٣٣) ى كۆچى دا له دونیا دەرئەچى .
به لأم ئىبن ماجە بهو بېرەزانبارىه قايل نابى كه له ولاتى قەزوين دا فيرى بوه بۆيه ئەكهويته گەشت و گەران به ولتانی تردا بۆ زیاد كردنى عىلم و فيقه و حەدىثى پىغه مەبرى خوا (ﷺ) هەتا گەيشته ئاستىك بووه يە كىك له زانا ناسراوهكانى ئوممەتى ئىسلام ..

ماموستاګانې

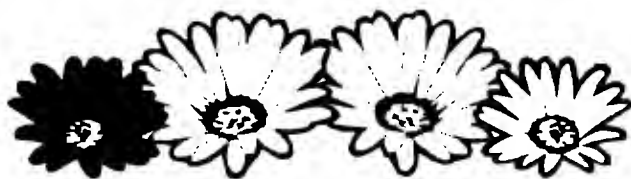
له م زانا به‌پرزانه‌وه زانیاری وهرگرتوه :

- ۱- ﴿عہ لی کوپی محمدی تہ نافسی﴾
- ۲- ﴿ئہ بو حوزافہ ی سہ می﴾
- ۳- ﴿مصعبی کوپی عبداللہ﴾
- ۴- ﴿عبداللہ ی کوپی جہ محی﴾
- ۵- ﴿عبدالسلام کوپی عاصم﴾ و چنده‌های تر ..

زانسته‌ګانې نیېن ماچه

نیېن ماچه زور زانابوه ، به‌لام له بواری حدیس دا زور سرکه‌وتوو
پسپوړ بوه .. بویه زیاتروکو (فرموده‌زانیګ) ناسراوه ، له زانستی
حدیث دا شوړه‌سوارانه نه‌سپی خوۍ تاوداوه .. له‌ګل نه‌مه‌شدا له
چند بواریکی‌تردا توانایه‌کی باشی ه‌بوه ، له‌وانه :

- ۱- عیلمی فیه ، خاوه‌نی توانایه‌کی باش بوه تیایدا .
- ۲- زانستی ته‌فسیر ، پیشه‌وا (زه‌م‌بی) به (موفه‌سیر) و پافه‌کاری
قورٹان ناوی برده .
- ۳- زانستی میژوو ، کتیبیکۍ ګرنګۍ له میژودا نویوه له سرده‌می
هاوه‌لانی پیغه‌م‌بری خواوه تاسرده‌می خوۍ .



سوننه نى ئيېن ماجه

ئوماوه يه ي كه ئيېن ماجه تيا نه ژيا ، سهر دهمى نوسينه وه و
كۆكردنه وه سونه بوو ، به لام ولا تى قه زوين كه زىدى ئيېن ماجه يه و
تيايدا چاوى به ژيان هل هيناوه له بواړى نوسينه وه فرموده دا سست
ولاوازيوون .. به لام خواى كار به جى ئيېن ماجه ي تيا هه لځستن هه تا له
ناوياندا سوننه كۆبكاته وه و پاشان بلاويشى بكاته وه ، بويه ئيېن ماجه
چهندين په راوى نوسى له گرنگ ترينيان ﴿ سونه نه ﴾ كه له هه مووكتيېبه كان
به كه لكتره به دريژايى كات خه لكى سودى لى وهر نه گرن ..

له سهره تا دا باسى سونه و گرنگى په پيره وى كردن و شوين كه وته يى
سوننه ي كردوه .. بنه ماكانى سوننه ي نوسيوه ، پاشان كردويه تى
به چهند به شيكه وه .. كاتيك سه يرى سونه نى ئيېن ماجه نه كه ين بومان
دهر نه كه وى كه هه لېرې راوى زانستىكى زور فراوانه .. هر چه نده ميژووى
نوسينه وه ي نه م كتيېبه و چو نيه تى ده ست پى كردنى نه زانراوه ، به لام
وادياره به مبه ستي نه وه ي بېتته سه رچاوه يه كى باش و پيشه و اى
موسولمانان نه م كتيېبه ي نوسيوه .. ئيېن ماجه نه م كتيېبه ي
ناونا (سونه ن) ، نه بوحه سه ن قه تان نه لى : ﴿ كتيېى سونه نى دانراوى
ئيېن ماجه برىتى يه له (٣٢) كيتاب و هزارو پينج سه د باب و چوار
هزار فرموده ..

كۆچى دوايى

سالى (٢٧٣) ي كۆچى و له ته مهنى (٦٤) سالىدا
له دونيا دهرچوو بۆ به هه شتى به رين ..

(۸)

پیشینه واکتیر عزی

زانای خواناس

تیرمزی

ناوی: ﴿محمدی کوپی عیسی کوپی موسی﴾ یه ، کونیهی ﴿ئهبو عبدالله﴾ یه و ناسراوه به (تیرمزی) ، پیشه‌وا محمدی تیرمزی له سالی (٢٠٩) یان (٢١٠) ی کوچی له ناوچهی تیرمز که نه که ویتته باکوری پووباری (جهیحون) وه له دایک بوه .. پاش ئه وهی که وته گهشت و گه‌پان به دواي فیروونی زانیاری دا ، بینایی چاره‌کانی له ده‌ست ئه‌دات و کویره‌بی .. تیرمزی چه‌ندین وولات ئه‌گه‌پێ هه‌روه‌کو عاده‌تی قوتابییانی عیلم بو فیروونی زانیاری ، له‌وشارو و لاتانهی سه‌ردانی کردون :

١- خوراسان . ٢- به‌صره . ٣- واسط . ٤- بغداد . ٥- مه‌که‌که . ٦- مه‌دینه

نوسراوه‌کانی پیشه‌وا تیرمزی

چه‌ندین به‌ره‌می گرنگی له دواي خوێ به‌جی هه‌لاوه .. که به‌ره‌نجامی هه‌لاکی و زه‌حمه‌ت و شه‌ونخونی و گه‌شتی چه‌ندین ساڵه‌و گونگرتن بووه له مامۆستاکانی ، تا ئیستاش له سه‌رتاسه‌ری جیهاندا موسولمانان به‌گه‌شتی سوودی ئی و مرده‌گرن ..

له‌و نوسراوه به‌پێژانه‌ش :

- ١- ﴿الجامع﴾ : که ناسراوه به (السنن) به ناویانگترین دانراوی تیرمزی یه و یه‌کیکه له‌و شه‌ش کتێبه‌ گرنگه‌ی که‌بنه‌مای زانست و سه‌رچاوه‌ی فهرموده‌کانی پیغه‌مبه‌ری خواجه .
- ٢- ﴿العلل﴾ کتێبکی زۆر به‌که‌لک و چاپ کراوه .

- ۳- ﴿الشَّمائل﴾ : سىفاتهكانى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) باس دەكات .
- ۴- ﴿اسماء الصَّابِئة﴾ : ناوى ھاۋەلانى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) ى تيا ياداشت كراۋە ، ۋەچەندەھا كىتىبى تر .
- زانايانى ھاۋچەرخ و ھاۋسەردەمى ئىمام تىرمىزى زۆر مەدھى ئەم زانا لە خواتىرس و پابەندەيان كىردۈە كە ۋەكو مەدالىيە فەخرى وان لەسەرسىنگى ئەم زانايە كەسىنە پىرپوۋە لە تەقۋاۋ زانست و عىلم ، لەوانە :
- ﴿عومەرى كۆپى حافظ﴾ ئەلى : بوخارى لە خۇراسان كەسى بەجى ئەھىلا دۋاى خۆى باشتەر لە (ئەبو عىسە تىرمىزى) لە زانست ۋەحىفظ و ۋەمرع و دىئانەۋىستى دا .
- ﴿ئىبن حىبان﴾ ئەلى : ئەبو عىسە يەككىكە لەو كەسە دەگمەنانەكى كە قىزمۇدەكانى كۆكردۈتەۋە و پۇلىنى كىردۈون .
- ﴿ئەبۇسەعدى ئىدىرىسى﴾ ئەلى : تىرمىزى يەككىكە لەپىشەۋايانى زانستى جەدىث .

خۋاناسى ئىمام تىرمىزى

جگە لەۋەى خاۋەنى زانستىكى فراۋان بوۋە ، پىاۋىكى ئىستقامەدارو خۋاناس و لەخواتىرس بوۋە ، ھىندە لەخوا ترساۋە ، گىراۋە بە پادەيەكى زۆر . تەنانت بەھۋى گىرەنى زۆرى لە ترسى خوا چاۋەكانى كۆنرپوۋن .. بەلام پۇشنايى خستە دل و دىروۋنى مۇسۇلمانانەۋە لەجىھاندا بەھۋى نوسراۋە بە كەلكەكانى يەۋە ..

مامۆستاكانى

لەو گەشتە چەندىن سالى و چەندىن وولاتەى پيشەوا تيرمىزى دا ، بهخزمەتى كۆمەلىكى ناودار لە زانايان و بليمەتاني زانستى هەديس و فيقهى ئىسلامى گەيشتوو و لە زانستهكانيان بههره مەندبوو و قوتابيهكى چالاک و زيرەك بوو و وهجايى پۆشن کردونهتوو ، لهوانەش : ﴿قوتەيبەى كوپى سهعيد ، ئىسحاقى كوپى راهەوى ، محمدى كوپى رافع ، ئىبن يەحياى عەدەنى و چەندەهاى تر﴾ ...

قوتابيهكانى

تيرمىزى (خوالى پراى بىت) وهكو چرا پۆشنائى هەبوو بۆ چوار دەورەكەى و قوتابيانى بهوينەى پهروانه دەورى پۆشنائى زانستى ئەم زانايە بوون ، هەميشە عەودالى بههره مەندى بوون لەو زانسته زۆرانەى كه خاوبەخشىويهتى بهم زانا دلسۆز و خواناسە ، بۆيه قوتابيهكانى زۆرن كه دواى خۆى درىژە پيڤەرى كاروانى ديندارى و خواناسى و گەياندننى پهيامى هەديت و فيقه بوون ، لهوانەش : ﴿ئەبوبەكرى سەمەرقەندى ، ئەبو حاميدى مروزى ، ئەحمەدى نەسفى ، مەكى كوپى نوح و محمدى كوپى محمدى هەروى ، رهبيعى باهلى و چەندەهاى تر﴾ ...

زانستهكانى ئيمام تيرمىزى

لە چەند بوارىكى زانستى جۆراو جۆرا سەركەوتوو بەتوانا بوو ، لهوانە :
 ١- زانستى هەديس : كتيبى (الجامع) گەرەتيرىن بەلگەيه لەسەر بهتوانايى ئيمام تيرمىزى لەم بواره گرنگەدا و شاهيدى توانا و بير تيرى تيرمىزى به زانستى فەرمودەدا ..

۱- زانستی عیله‌تی حدیث : زور که من نه‌وانه‌ی بتوانن له‌ده‌ریای قولی نه‌م زانسته بپه‌ر نه‌وه .. یه‌کڼک له‌وانه تیرمزی بووه که له باره‌ی نه‌م زانسته‌وه نویسیویه‌تی و زانابووه تیایدا زور پشستی به‌سسته‌وه به (بوخاری) ماموستای.

۲- زانستی سهرناسی وجه‌رح وته‌عدیل : زانستی جهرح وته‌عدیل ده‌رگا والأده‌کات له پووی زانستی عیله‌تی حدیس دا ، چونکه سهرناسی و هه‌وال زانینی (راوی) یه‌کان و ده‌نگ وباس وه‌والیان زور پیویسته بو دیاری کردنی راست و دروستی فرموده‌یه‌ک یان به‌پیچه‌وانه‌وه .. بویه تیرمزی له‌م زانسته‌ش دا سهرکه‌وتوو بووه وه‌ک زانایه‌کی شاره‌زا قسه‌ی تیاکردوه ..

۴- زانستی فیه‌ه : تیرمزی دارای زانیاریه‌کی باش بووه به مه‌زه‌بی شهرع ناسه‌کان وفیه‌ی ﴿ نه‌بوحه‌نیفه و هاوه‌لانی .. شافیه‌ی و مالیک و سه‌وری و نه‌حمه‌دی کوپی حنبهل و نیسحاقی راه‌وه‌ی و نه‌وانی تری) تاوتوی‌ی کردووه باسی کردوون و به شیوازیکی ناسان و په‌وان له کتیبه به‌ناوبانگه‌کی (الجامع) دا یاداشتی کردون و پای خو‌ی سهرکه‌وتوانه له‌پالیدا نویسوه .

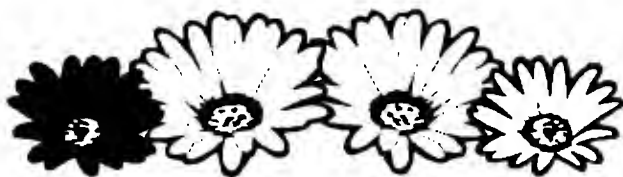
سونه‌نای تیرمزی

تیرمزی زانا ، (خوی لی رازی بیت) یه‌کڼک بووه له‌قوتاییه نه‌جیب و زیره‌که‌کانی پیشه‌وا (بوخاری) .. پاش نه‌وه‌ی گه‌شته ناستینکی به‌ری زانیاری ، ویستی به‌ه‌مان په‌ویه‌ی بوخاری ماموستایدا هه‌نگاوینی .. ده‌ستی کرد به کوکردنه‌وه نویسینه‌وه‌ی کتیبه گرنگه‌کی که له‌سهره‌تادا هر به‌نویسینه‌وه‌ی ده‌قی فرموده‌کان ده‌ستی پیکرد پاشان پای مه‌زه‌به‌کان و عیله‌تی حدیثی تیانوسی ..

وهكو تيرمزی خوځى نه‌فرمونت : ﴿ نه‌وه‌ى وای ليكردين قسه‌ى فه‌قيه و زاناکان له‌گه‌ل عيله‌تى فرموده‌کانى تيا ياداشت بکه‌ين پرسياى خه‌لکى بوو .. ماوه‌يه‌ک ئى وه‌ستايين و ته‌نھا هه‌ر فرموده‌مان ده‌نوسى ، پاشان به‌ ئوميدى سوود گه‌ياندن به‌ خه‌لکى ئهم به‌شه‌مان بو‌زياد کرد ﴾ ...
 سونه‌نى تيرمزی له‌ چه‌ند کتیبينکى گرنگه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ى گرتووه ، له‌وانه ﴿ الموطأ ﴾ ى نيمام مالک ، نوسراوه‌کانى وه‌کيع ، سوفيان و عبدالرزاق ثيبن موبارک و شافيعى و ته‌واربخى بوخارى و هتد .. ﴿ شايانى باسه‌ پيشه‌وا تيرمزی ئهم کتیبه‌ى ناونا (الجامع) ، به‌لام زور له‌ زاناکان ناويان لينا ﴾ سونه‌ن .

کوچى دوايى

پاش ته‌مه‌نيکى پر له‌ به‌ره‌ که‌تى (٧٠) سالى ، پاش نه‌وه‌ى زوربه‌ى ژيانى به‌ نابيناى برده‌ سه‌ر .. به‌ره‌مه‌ى زورى به‌ جى هيا ...
 له‌ ته‌نگه‌به‌رى ئهم دونيا فاني‌يه‌وه‌ شه‌وى دووشه‌مه‌ ١٣ / رجب / ٢٧٩ ى کوچى له‌ گوندى (بوغ) سه‌ربه‌ناوچه‌ى (تيرمز) گيانى پاکی سپارد ..



(۹)

پیشوا دارمی

زانای خواناس

ئیمام دارمی

ناوی: ﴿عبداللهی کوپی عبدالرحمن ی کوپی فه‌زلی کوپی بارامی کوپی عبدالصمد﴾ به (ئه‌بومحمد) ناورده‌براو ناسراوه به‌دارمی ، نیسبه‌ته به دارمی کوپی مالیک ی به‌نی‌ته‌میم .. سالی (۱۸۱) ی کۆچی هاتۆته دونیاوه .. له ناوچه‌ی سه‌مه‌رقه‌ند له دایک بووه .. خۆی ئه فه‌رموی : ئه‌و سأل‌ه‌ی عبد‌اللهی کوپی موباره‌ک له دنیا درچوو من هاتومه‌ته دنیاوه .. به‌لام وورده‌کاریه‌کانی ژبانی ئیمام دارمی به پی‌ی پیویست تۆمار نه‌کراوه له سه‌رچاوه‌کاندا .. یه‌کی له سیفاته به‌رزه‌کانی ئه‌م زانا خواناسه ، ته‌وازوع و خۆبه‌که‌م زانین بووه ، به‌لایه‌وه ئاسایی بووه زانست له گه‌وره و بچوکه‌وه وه‌ربگری .. له وه‌رگرتن و له به‌ر کردنی زانیاری دا زۆر بلیعت و زیره‌ک بووه .. له که‌سانی ئه‌مین و باوه‌پ پیکراونه‌بوی فه‌رموده‌ی وه‌رنه‌گرتوه .. به‌لام سه‌ره‌تای قوتاییتی وده‌ست کردنی به وه‌رگرتنی زانیاری دیاری کراو نی‌یه ...

سه‌ناق‌بی پێشه‌وا دارمی

ئیمام عبد‌الله دارمی یه‌کی له‌وه‌که‌سایه‌تیه خواناس و ئه‌هلی وه‌رعانه‌ی که‌م وینه‌و ده‌گمه‌ن بوون له دنیا .. خاوه‌نی زانستیکی فراوان و بیرنکی قول و کرده‌وه‌یه‌کی زۆر بووه .. هه‌موو سیفاته به‌رزه‌چاکه‌کانی زانست و پاست گۆیی و وه‌رع و دونیانه‌ویستی و خۆه‌یلاک کردنی له‌خواپه‌رستی دا تیا‌بووه ..

دارمى به نمونه باس دهکرا له بواره کانی دیندارى و خوگرى و داوین پاکى و دهوام دارى له سهر خواپهرستى، نه رکی قهزاوېتى په دکرده وه .. پاشان سولتان زورى ئى کرد ئینجا قبولی کرد ... تنها یه ک قهزیه ی بینى .. ئیدى ئیستقاله ی نووسى و وازى هیئا ئیمام عبدالله دارمى بووه مایه ی خیرویه کهت بؤ نه هلى سه مه رقه ند .. له و لاته دا زانستى فهرموده ی بلاونه کرده وه .. دا کوکى نه کرد له فهرموده پیروژه کانی پیغه مبه رى خوا (ﷺ) زور ژیرانه بژارى فهرموده کانی پیغه مبه رى خوا (ﷺ) ی نه کرد و هه لبه سراوه کانی جیانه کرده وه .. بانگه وازى نه کرد بؤ بلاو کردنه وه ی سوننه و دیفاعى ئى نه کرد و نه چوو به گژ نه وانه ی بیدعه چیتى نه کهن ... بؤیه ناو و شؤرت و پړزى له دل وده روونى موسولماناندا زیادى کردو خوشه ویستى بره وى سهند .. به سه شایه تی دانى ئیمام نه حمده ی کوپى حه نبه ل له باره ی ئیمام عبدالله ی دارمى یه وه که نه فهرموئ ﴿ نه و سه ییدو گهره یه .. من کوفریان خسته به رده ستم په دم کرده وه .. به لام دارمى دونیا یان خسته به رده ستمى وهرى نه گرت و په دى کرده وه ﴾ ..

گه شته کانی

ئیمام دارمى ، تاقانه ی ناوچه ی سه مه ر قه ند بووه ، له زانستى حه دیس دا .. به لام به پیویستى زانیوه بؤ ده و له مه ندکردنى گه نجینه ی زانیارى خوى بچیت بؤ شارى بغداد، مه لبه ندی زانست و عیرفانى نه و سه رده مه .. له شاره کانی بغداد و کوفه و واست و به رده دا زانستى وهرگرتوه ..

له شامیش قوتا بیتی کړدوه له شاره کانی دیمه شق و حمص و صور و له حجازیش له شاره کانی مه ککه و مه دینه گوئی ی گرتووه له ماموستاو پېښه وایانې نه هلی حه دیت . پاشان گه پراوه ته وه بؤ سه مه رقه ند و بوو ته پېښه وای نه هلی سه مه رقه ندو خپرو بهر که تی زانستی له و ناوچه یه دا! بلاو کړدوه و تانیستاش موسولمانان له زانستی نه م زانا خواناسه بؤ خواصولحاوه به هره مه ند بوون ، به تایبته تی که کتیبی ﴿سنن الدارمی﴾ دانا، که به ناو بانگترین نوسراو بهرهمی نه م زانایه یه .. نه م کتیبه به سوود ترین کتیب و نوسراوی دارمی یه له زانستی فرموده دا.

ماموستا کانس دارمی

له گه شته درنڅخایه نه که ی دا ، شاگردی و قوتا بیه تی چهند زانایه کی کړدوه ، وه له خزمه تیاندا به هره مه ند بووه له عیلمی زور و پر له بهر که تیان .. له و زانایانه : ﴿یه زیدی کوپی هارون ، نه بو عیالی عبیدالله ی حنه فی ، نه بو موغیره ی خه ولانی ، بیشری کوپی عه مری زه هرا نی ، محمدی کوپی یوسفی فریابی ، .. هتد﴾ هروکو له هاوه لانی خوئی ریوایه تی فرموده ی کړدوه ، وه کو : ﴿نه حمده ی کوپی حنه بل ، یه حیای کوپی مه عین ، عه لی ثین مه دینی﴾ ...

قوتا بیه کانس نیمام دارمی

نه م زانا ناسراوانه فرموده یان له داره میه وه ، ریوایه ت کړدوه ﴿نیمام موسلیم ، نیمام نه بوداود ، نیمام تیرمزی ، محمدی کوپی به شاری به ندر ، نه بو زمرعه ، صالحی کوپی محمدی جه زره ، جه عفری فریابی ، محمدی جارودی ، عیسی ی کوپی عومری سه مه رقه ندی﴾ .

زانسته کانی

خوای بالادەست دەرگای خێرو زانستی خستە سەرپشت بۆ ئەم زانا
 بۆخوا سولحاو ... لە هەموو بوارە کانی زانست دا هێندە شارەزایی
 هەبوو کە شایستەیی پیشەوایەتی خەڵک بوو .. لەزانستی فەرماندە دا
 خاوەنی توانایەکی زۆر بوو ، دیقەت گرتن لە کتێبی ﴿ مەسنەدی ئیمام
 دارمی ﴾ دەری ئەخات کە چەند پەسپۆرانی نووسیویەتی .. لە دەریای
 فراوانی فێقەدا دا مەلەوانیکی شارەزابوو .. لە پاشەکردنی قورئاندا
 موفەسیریکی خامەرەنگین بوو .. ئەم زانستانەیی سەخییانە گەیاندۆتە
 خەڵک و مەردم سوودیانی ئێوە گرتوو ..

زانایان لەبارەی دارمی یەو ، وتویانە :

- ﴿ ئیمام ئەحمەدی کوپی حەنبەل ﴾ فەرموویەتی : دارمی ، ئیمامە ..
 پیشەوایە .

- ﴿ حافزبەنداری کوپی بەشار ﴾ مامۆستای دارمی ، شانازی ئەکرد کە
 مامۆستای دارمی یە .. هەروەکو مامۆستای ئیمام بوخاری و ئیمام موسلیم
 و ئەبوزەرە بوو ..

- ﴿ دارەقوتنی ﴾ ئەلی : دارمی سێقە یە .. بەناویانگە ..

- ﴿ ئەبو سەعیدی ئەشەج ﴾ ، ئەفەرموی : عبداللەهی کوپی عبدالرحمن ی
 دارمی پیشەوامانە . بلیمەتی ئیمام دارمی هێندە ئاشکرا بوو ، زۆربەی
 زاناکانی دواي خۆی ، هاوێلانی سەردەمی خۆی ، مامۆستاکانی ، شایەتی
 شایستەیان بۆداو ..

سونه ناس دارمی

نیمام دارمی په کینکه له ناودارانې نه هلی خه دیس ، له هر شهش
که سه که ی که خاوه نې کتیبې فرموده ن پایه ی بلند تره ، جگه له بوخاری ،
چونکه هاوزه مان و هاوچهرخی نیمام بوخاری بووه .. جگه له کتیبې
صه حیجی بوخاری که س خه بهری دانان و نوسینه وه ی کتیبې
فرموده کانی نه نه زانی .. به تایبه تی که دارمی خوی له دایک بوی ولاتی
سه مرقه نده و شوینی بیدعه چیتی و دوری له سوننه وه بووه .. بویه
دارمی ویستی زانستی سوننه و گرنگی نه م زانسته په و اج پی بدات چ به
نوسین ، چ به زمان .. هرچند میژوو به سهرهاتی نوسینه وه یاداشت
کردنی نه م کتیبه نه زانراوه ، به لام نیمام دارمی کتیبیکې گرنگی نووسی
و ناوی نا ﴿ مسند ﴾ ، به لام زانایانی دوی خوی و له م سهرده مه دا که
تیبینی نه وه یان کرد نه م کتیبه ی دارمی له کرؤکی سوننه وه نزدیکتره ،
ناویان نا ﴿ سونه ن ﴾ .

کوچی دواپس

پوژئی پیش عره فه ، دوی نویژئی عسری سالی (۲۵۵) ی کوچی
له دنیا درچوو .. پوژئی هینی که پوژئی عره فه بوو ، پاش ته مهنیکی
(۷۵) سالی به خاک سپیرا و گیشته کاروانی زاناوخواناسان و
نه هلی به هشت ..

نيسحاقى كوپى خه له ف نه لى: ﴿ له خزمه ت نیمام بوخاری دا
دانیشتبوین ، که نامه یه کی بو هات ، هوالی کوچی دواپی نیمام دارمی
تیا بوو .. نیمام بوخاری سهری داخست ، پاشان سهری بهر زکرده وه و

(استغفر الله) ی کرد .. فرمیسک به سهر پوومه تیا هاته خوارئ .. شه

شیعری ووت :

ان تبقي تفجع بالاحبة كلهم وفناء نفسك لا اباك افجع

واته : مه تا بمینئ ، هه والئ کۆچی نازیزان گورچکت شه برئ .. له ناو

چوونی خۆت .. بئ باوک بی .. ناپه حهت تره ..

﴿ نيسحاقى كوپى خهلف ﴾ نهلئ : نیمام بوخاری تهنا جارئ بووه

كه شیعری وتوه ، شهویش له خهفتهئ کۆچی دوایی نیمام دارمى دا

وتویه تی .. خوالئ خوش بئ .. نیمهش دلشاد کات به بینینیان له

به ههشت دا ..



سەرچاوه‌کان

به‌شیوه‌یه‌کی سهره‌کی سوود و مرگراوه له

۱. مه‌سوعة الحديث الشريف / الكتب التسعة / الاصدار الاول 1.2 شركة صدر له‌رامج الحاسب / ۱۹۹۱-۱۹۹۶ CD-R-Disc 4.

وه‌یه پێی پێویست سوودم له‌م سەرچاوانه و مرگرتوووه بۆ نووسینی ئەم کتێبه :

۲. فتح الباري / بشرح صحيح البخاري / راجعة قصي محب الدين الخطيب / دار الريان للتراث / المجلد الاول / ۱۹۸۶ / القاهرة.

۳. صحيح مسلم / بشرح النووي / المجلد الاول / دار احياء التراث العربي / بيروت / لبنان .

۴. مختصر سنن أبي داود / للحاظ المنخري / الجزء الاول / دار المعرفة / بيروت لبنان .

۵. الأحاديث القدسية / دار الكتاب العربي / بيروت / لبنان / الجزء الاول / ۱۹۸۵.



سوپاس و پێزانين :

له‌ڕۆی ئەمه‌که‌وه سوپاس و پێزانینی خۆم ئاراسته‌ی هه‌موو ئه‌و مامۆستاو خۆشه‌ویستانه ده‌که‌م که هاوکارییان کردم بۆ به‌ئهنجام گه‌ياندنێ ئەم کتێبه ، خوای گه‌وره پاداشتیان بداته‌وه و نمونه‌یان زۆر کات ، به‌تایبه‌تی ئەم به‌رگزانه :

۱. مامۆستایان عمر فتاح ریشاوی و نوری فارس حه‌مه خان .

۲. برای نوسەر کاک رزگار کریم که له چاپ و پیت چنینه‌دا ئه‌رکی زۆری کێشا .

۳. هه‌نهرمه‌ندی خامه ره‌نگین کاک سیروان شریف که مۆنتیژی به‌رگه‌که‌ی نه‌خشانده‌وه .

ئەم كىتەبە ..

گوزەر كىردىنكى خېرايە لەبازارى رەنگىن و گەشتىكى سەرىپىبە لەباتى پر لە بەرھەمى باخەوانانى گولزاري فەرمودەكان و ھەلدانەوھى لاپەرەھەكى پرشنگدار و تەماشاكردىنكى سەرىپىيانەھى ئەلبومى وىنە بى رتووشەكانى ئەو بلىمەتانەھە كەعەودالى حەقىقەت بوون .

لەم كىتەبەدا ئەم راستيانەمان لارۆشنتەر دەپیتەوھ .

● ئىسلام پەيامى ھەموو گەلانە . . لە ئۇ زاناي ناودارى فەرموودە ، ھەوتبان لەناو نەتەوھەكانى تردا سەريان ھەلداوھ

● خۆاي گەورە بەھەلخستنى كەسانى وا پەيامى خۆي دەپارىزى و پاىەدارى دەكات .

● وردكارى و پەيرەوكردنى بىنەماكانى لىكۆلىبەوھى رانستى سېماي كارى ئەو زانايانە بووھ كەمادویتی تەي كىردنى رىگای زانستیان لاهەوانەوھەبووھ

● زانايان پېشەوای مەردم بوون . ژىرانە ھەموو چمكەكانيان پىنگەوھ كىرداوھ و بىباكانە ناجى پېشەوايەتبان داوھ ، بىئاووردانەوھ ھەردەم بەرەوپېش ھەنگاوى بوئرانەيان داوھ

● پىوېستە نەوھەكانى ئىسلام بزەنن كەئەم ئابىسە ھەروا بەئاسانى نەگەبىشتوتە لامان ، دەبا بەوھەفابىن بۇ ھەوئى ئەو دۆسورانە كەژبايى خۇبان بۇ خاترى گەياندن و پاراستنى پەيامى يەكتاپەرستى لەجىھاندا تەرخان كىرد كەمنرىن وەفادارى ئىمە لەوھەدا خۆي دەسنیتەوھ كەھىچ بەبىت لەژبايى ئەوان شارەزابىن .

منتدی اقرأ الثقافی

(كوردی - عربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com